

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Факультет іноземної та слов'янської філології
Кафедра української мови і літератури

Лисянська Вікторія Віталіївна

Художнє моделювання жіночих образів
у романі Володимира Лиса «Соло для Соломії»

Спеціальність: 014 Середня освіта (Українська мова і література)
Освітньо-професійна програма: Середня освіта (Українська мова і література.
Англійська мова)
Галузь знань: 01 Освіта/ Педагогіка

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього рівня магістра

Науковий керівник
_____ Н. І. Кириленко,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури
«__» _____ 2021 року

Виконавець
_____ В. В. Лисянська
«__» _____ 2021 року

Суми 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТВОРЧІСТЬ В.ЛИСА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	8
РОЗДІЛ 2. ХУДОЖНЄ МОДЕЛЮВАННЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У РОМАНІ «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ».....	16
2.1. Духовні імперативи Соломії як домінантного образу роману.....	18
2.2. Художнє осмислення жіночих психотипів у творі.....	25
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ РОМАНУ «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ»В ЗЗСО.....	32
3.1. Сучасна українська література та її інтерпретація на уроці літератури.....	33
3.2. Специфіка та вивчення прози В.Лиса на уроках української літератури в старших класах.....	40
3.3. Аналітична робота з текстом роману В. Лиса «Соло для Соломії».....	51
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	65

ВСТУП

Ім'я Володимира Лиса знакове і важливе для сучасної української літератури. Журналіст, прозаїк, драматург добре знаний в Україні, а його твори перебувають у полі зору читачів та критиків. Слушним можна вважати твердження В. Вербича про те, що В. Лис – «письменник, чиє ім'я, поза сумнівом, закарбоване на скрижалях української літератури, йде на поклик правди, маючи щастя і талант втілювати в слові долю України у волинсько-поліському інваріанті» [10, с. 4]. Своєрідність творів письменника свідчить про рідкісний талант митця та йогоширокий кругозір. Творчість В. Лиса демонструє взаємозв'язок української сучасної прози з нинішньою європейською літературою.

В. Лиса називають справжнім феноменом сучасності. Із кожним романом автор розкриває нові грані свого таланту. Він належить до покоління «вісімдесятників», відповідно, у його прозописьмі експлікуються такі характерні ознаки: філософська парадигма, історіософська заглибленість, вишукане метафоричне наповнення, ігрова поетика. Романи письменника важко вписати в канони «маскульту» насамперед тому, що вони не є мелодрамами, детективами чи фентезі.

Творчість письменника – це неймовірно насичена і до ювелірності відшліфована проза. Він ділиться з читачами лише найкращим, найоригінальнішим, найсокровеннішим, у творах знаходимо потужний мистецький потенціал. В. Лис володіє досконалою чистотою слова, його твори довершені, а за філософською думкою – глибокі. В. Лис – талановитий майстер прозописьма, який, оперуючи значними історичними знаннями, активізує національну й етнокультурну пам'ять реципієнта крізь призму духовних орієнтирів, синтезуючи національні та загальнолюдські цінності.

Актуальність теми. Творчість одного з найпомітніших письменників сучасної української літератури – В. Лиса – усе ще не має системного висвітлення на теоретико-методологічному і літературознавчому рівні. Ідеться про дослідження прози автора, що допоможе краще усвідомити

сучасний літературний процес. Актуальність обраної теми дослідження вмотивована потребою системного впорядкування та осмислення місця і ролі творчості В. Лиса в контексті сучасної української літератури, необхідністю дослідження жіночих образів у творах, проблемно-тематичних, жанрово-стильових особливостей прози письменника, що визначені програмою для вивчення в загальноосвітніх закладах.

Значення творчості В. Лиса в сучасній українській літературі досліджували багато науковців, серед яких: О. Забужко [22], О. Клименко [28], Я. Поліщук [49], Т. Прохасько [51], Р. Свято [42], Л. Скорина [54], К. Янченко [71], але, на жаль, багато аспектів творчої спадщини письменника до сьогодні не зазнали детального аналізу. Відома письменниця і літературознавець О. Забужко наголошує на тому, що «така людина, як пан Лис, просто мала з'явитися на нашому літературному небосхилі. Він – той талант, який навчився грати за законами ринку, тому може принести в широкі маси якість справжньої літератури» [22, с. 9]. Дійсно, письменник своїми майстерними творами підтверджує своє звання «найтитолованішого з українських письменників». Його творчість є знаковою для сучасної української літератури.

Мета дослідження – простежити специфіку художньої інтерпретації жіночих образів у романі В. Лиса «Соло для Соломії».

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- розкрити місце і роль творчості В. Лиса в сучасному українському літературному процесі;
- окреслити своєрідність рецептивів жіночих образів у романі «Соло для Соломії»;
- розробити алгоритм художнього моделювання жіночих образів у романі «Соло для Соломії» в старшій школі.
- визначити специфіку вивчення творчості письменника у ЗЗСО;

Об'єктом наукової роботи є роман В. Лиса «Соло для Соломії».

Предмет дослідження – особливості потрактування жіночих образів у романі В. Лиса «Соло для Соломії».

Теоретико-методологічну базу складають праці літературознавців С. Бородіної, О. Забужко, О. Клименка, Г. Пагутяк, Я. Поліщука, Т. Прохаська, Л. Скорини, К. Янченка, методистів Г. Клочка Л. Мірошниченко, Б. Степанишина, Г. Токмань.

Специфіка предмету дослідження вимагала комплексного підходу до його вивчення та застосування ряду наукових **методів**:

- **біографічний метод** був використаний під час визначення проблемно-тематичного аспекту творчості сучасного українського письменника В. Лиса;
- **культурно-історичний** метод допоміг розкрити основні характеристики жіночих образів у романі «Соло для Соломії».
- **метод стильового аналізу** – дослідження прози В. Лиса у контексті вітчизняної літератури;
- **стилістичний метод** – виявлення ідіостилу письменника;

Наукова новизна дослідження. У науковій роботі вперше реалізовано комплексний підхід до вивчення жіночих образів у творі «Соло для Соломії» В. Лиса, визначено роль творчої спадщини митця в історії української літератури, що дає змогу повніше та об'єктивніше вибудувати загальну картину українського літературного процесу ХХІ століття. Запропоновано ввести твір письменника до програми з української літератури в старших класах та розроблено чіткі методичні рекомендації вчителю української літератури до вивчення жіночих образів роману.

Апробація основних положень дослідження. За результатами наукового дослідження маємо публікації:

Лисянська В. Постать Володимира Лиса в літературній освіті учнів. Філологічні студії: збірник наукових праць студентів, магістрантів, молодих

учених / за ред. В. В. Герман. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С.

Лисянська В. «Соло для Соломії» Володимира Лиса: художньо-естетична енергетика роману. Філологічні студії: збірник наукових праць студентів, магістрантів, молодих учених / за ред. В. В. Герман. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С.82-86.

Лисянська В. Образ жінки ХХ століття: особливості моделювання (за романом Володимира Лиса «Соло для Соломії»). Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника: збірник матеріалів V усеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Суми, 29-30 жовтня 2021 року) / за ред. О. М. Семеног. – Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. – Випуск 5. с.

Основні теоретичні положення і висновки дослідження були представлені на конференціях різного типу:

1. Художнє моделювання жіночих образів у романі Володимира Лиса «Соло для Соломії» V Міжнародна науково-практична інтернет-конференція студентів, магістрантів, аспірантів «Філологія, лінгводидактика, професійна комунікація в науковому дискурсі» (Суми, 9 листопада 2021 р.);

2. Формування естетичного ідеалу в учнів під час вивчення творчості Володимира Лиса. V Усеукраїнська науково-практична конференція «Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника» (Суми, 29-30 жовтня 2021 р.);

3. «Постать Володимира Лиса в літературній освіті учнів». Перша Міжнародна науково-практична конференція «Світові виклики сучасній освіті» (Умань, 20–22 жовтня 2021р.);

4. Творчість Володимира Лиса у літературній освіті учнів IV Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених «Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід» (Суми, 14-15 травня 2021 р.)

Практичне значення. Теоретичний та фактичний матеріал, висвітлений у роботі, може знайти застосування на практичних заняттях у ЗВО, у процесі вивчення творчості В. Лиса на уроках української літератури у старшій школі, під час підготовки навчальних посібників, написання курсових робіт.

Результати виконаного дослідження можуть бути використані:

- на уроках української літератури в старших класах загальноосвітньої школи;
- під час викладання курсу історії української літератури кінця XX – початку XXI століття;
- у написанні рефератів, курсових та інших видів дослідницьких робіт у закладах вищої освіти та загальноосвітніх навчальних закладах.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаної літератури, додатків.

РОЗДІЛ 1. ТВОРЧІСТЬ В. ЛИСА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Українська література кінця XX – початку XXI століття надзвичайно цікава, але й неоднозначна; у ній переплітається оригінальність і традиція, лірика й епатаж. Художня картина світу останніх десятиліть характеризується широтою й багатством тем, мотивів, глибиною та різноманітністю проблематики. У літературі цього періоду художньо осмислюються злободенні і «вічні» проблеми: нового звучання набувають теми добра і зла, кохання і зради, війни і миру, минулого і сьогодення тощо. При цьому варто відзначити, що художні голоси 80-х –90-х років різняться за емоційною напругою. Кінець минулого століття позначений поділом художнього доробку на два умовних фронти, тому літературу цього періоду прийнято розглядати крізь призму новаторства та традиції.

Початок XXI століття традиційно називають епохою постмодерну. І хоча стосовно постмодернізму й досі не припиняються дискусії, більшість дослідників вважає, що український постмодернізм зародився в 1980-х роках і пов'язаний передусім з іменами Ю. Андруховича, О. Ірванця, В. Неборака («Бу-Ба-Бу»), а пізніше – із представниками інших літературних груп («Пропала грамота», «Нова дегенерація» тощо). Як і його попередник – модернізм, постмодернізм є загальним терміном, що позначає не конкретний напрям, а радше загальну тенденцію, підхід, який домінує у творах філософів, письменників, художників, архітекторів – у культурі в цілому.

Тож нині дослідники говорять про постмодернізм як про дух часу. Багато науковців називає постмодерністів руйнівниками канонів та традицій і вбачає у новітніх віяннях небезпеку для літератури. Інші ж, навпаки, захоплюються епатажністю сучасних майстрів слова. В українській літературі термін постмодернізм першою вжила Н. Білоцерківець 1991 року, характеризуючи роботу представників угруповань «Бу-Ба-Бу» та «Пропала грамота». Дослідниця Т. Денисова у своїй роботі «Феномен постмодернізму: контури й орієнтири» звертається до історії розвитку поняття

«постмодернізм». На відміну від модерної літератури, за словами Т. Денисової, постмодерністи апелюють не до обізнаного, ерудованого читача, а звертаються до широких мас [18, с. 18–19].

Український постмодернізм – досить нове і не таке широкомасштабне явище, як російський чи польський. Він відрізняється досить цілісним національним духовним універсумом українців, що сприяє потенційній індивідуалістичності вітчизняної культури, яка традиційно романтична за своєю природою. Українській культурі також великою мірою притаманна, так би мовити, «чистота пафосу» – якість, що полягає в тенденції розмежування, незмішування трагічного й комічного, героїчного й сатиричного.

Сучасна українська література не може розвиватись без інновацій у світовій літературі, тому таке явище, як постмодернізм є притаманним і нашій країні. Провідними ознаками української постмодерністської літератури є іронія, принцип гри і «цитатне мислення». Іншими характеристиками постмодернізму є невизначеність, театральність, співтворчість читача, насиченість культурними реаліями, ставлення до літератури як до «першої реальності». Численні постмодерністські художні твори характеризуються свідомою настановою на іронічне зіставлення різних жанрів, стилів, художніх течій.

Твір постмодернізму – це завжди висміювання попередніх і неприйнятих форм естетичного досвіду: реалізму, модернізму, масової культури. Я. Поліщук приймає постмодернізм як кризове явище в історії культури, та все ж стверджує потребу у встановленні нових підходів до літератури та її історії: «Нинішній період у нашому літературознавстві (як, зрештою, також і в інших гуманітарних науках) – це доба складного й суперечливого ферментування нової якості водночас із поступовим критичним переосмисленням надбань попередників» [49, с. 23].

Відтепер українська література вийшла на новий етап розвитку, де кожен може писати й читати те, що йому подобається. Нині стрімко почали

розвиватися масові жанри – детектив, мелодрама, трилер, еротична повість, містика. При цьому загальнонаціональний контекст видозмінюється в контекст масової літератури. Водночас в українському письменстві зберігають активність автори (неопозитивісти, неомодерністи), які прагнуть створювати «високу» літературу, – письменники (постмодерністи), які, апелюючи до масових жанрів, намагаються втілювати в них серйозний зміст.

І. Дегтярова, досліджуючи сучасну українську прозу, виділяє наступні стильові домінанти: експресивність, карнавальність художньої мови, мовну гру та інтертекстуальність [17, с. 44 – 49]. У постмодерністських творах переважає емоційність, експресивність і має відчутне образне підґрунтя, що забезпечується мовно-структурними елементами, різноманітними способами і прийомами стилістичного обрамлення, використанням тропів та застосуванням стилістичних фігур, використанням діалектної лексики.

Сучасна українська література, зокрема проза, покликана змінити соцреалістичний канон, переорієнтуватися з одноголосся на багатоголосся. Намагаючись вписатися у світовий контекст, а не орієнтуватися виключно на російські літературні зразки, українська література є відкритою системою, яка передбачає безліч інтерпретацій. Останнім часом українських сучасних авторів стає дедалі більше, тому цікавої, самобутньої, оригінальної і вартісної української літератури теж стає набагато більше.

Поділяємо слушну думку сучасного філософа і літературознавця О. Забужко, яка висловила впевненість у закономірній появі досліджуваного нами письменника, який просто мав «з'явитися на нашому літературному небосхилі. Він – той талант, який навчився грати за законами ринку, тому може принести в широкі маси якість справжньої літератури» [22, с. 9]. Проза письменника переконливо реабілітує сучасну масову літературу, виводячи її за межі «розважальної», сприяє інтенсивному формуванню думки про психологізм і філософічність сучасної української прози, зокрема про історіософську заглибленість, вишукане метафоричне наповнення, жанрові

домінанти, оновлюючи усталені погляди на український неомодернізм ХХІ століття.

У творчій спадщині В. Лиса – близько двадцяти романів. Це – «романи симптоматичні» (О. Клименко), які в контексті української масової літератури, розраховані на широке коло читачів. Вони свідчать про самодостатнє письмо автора, принциповість його творчого підходу, тому завжди новаторські, багатоаспектні, актуальні. Претендуючи водночас на елітарність, романи В. Лиса – експериментальні, оскільки творчо видозмінюють мистецькі надбання попередників та інтенсивно засвоюють жанрово-стильові новації («Камінь посеред саду», «Острів Сильвестра», «Іван та Чорна Пантера», «Століття Якова», «Соло для Соломії», «В'язні зеленої дачі», «Обітниця», «Стара холера», «Діва Млинища», «Графиня», «Маска», «Країна гіркої ніжності», «І прибуде суддя», «Продавець долі»). Ці бестселери засвідчують феномен творчого мислення письменника, зокрема домінанти його естетичної концепції, що виявляються в жанрово-стильовому руйнуванні меж класичного роману.

Відома дослідниця А. Кривопишина, аналізуючи структуру художніх текстів В. Лиса, помітила майстерність автора в побудові твору, назвавши письменника «майстром сюжетобудови» [32, с. 96]. У жанровій специфіці письменник звертається до нових можливостей організації художнього тексту. У творчому доробку романіста переважають повість-есе («Таємна кухня погоди»), психологічний трилер («Продавець долі»), динамічний детектив («Графиня», «Маска», «В'язні зеленої дачі», «Обітниця»), родинна сага («Століття Якова», «Соло для Соломії»). У них автор намагається поєднати елементи масового і елітарного письменства: його тексти унікальні з огляду на потужну художньо-естетичну енергетику і надзвичайно багатий духовний потенціал.

У рецензії «З цього можна зробити насправду добрий сценарій, або Деякі міркування про тріумфальний роман Володимира Лиса» Р. Свято [54] розглядає романний доробок В. Лиса, зосереджуючись на стилі, мові, сюжеті

та символах, а також далі досліджує феномен популярності Лисових романів, зазначаючи, що письменник ущільнює романну канву в такий спосіб, неначе знімає кіно, у якому наявне авантюрне, психологічне й містичне начало, наявні якості-риси детектива та екшена, водночас «його романи заряджені такими привабливими для людської свідомості константами, як енігматичність, динаміка інтриги, філософічність» [54]. Загалом Р. Свято високо оцінює динамічність сюжету, асоціативність, символічність та інтертекстуальність прози автора.

В. Лис відомий перш за все як автор романів, але в його творчому доробку є значна кількість і коротких прозових творів, які ми умовно можемо поділити на тематичні групи:

- події Другої світової війни («Подвиги, ордени, перемога»);
- світоглядно-філософська проблематика («Відчинені двері», «Лист»);
- роздуми над природою творчості («Шлях равлика», «Біле на білому»);
- майбутнє суспільства («До і після «епохи Гутенберга»)

Особливість В. Лиса як майстра письменницького пера полягає в тому, що він, спираючись на знання історичних, суспільних, культурних подій в Україні, усвідомлює ментальність українського народу у світлі духовних орієнтирів, не відмежовуючи національні цінності від загальнолюдських. Досить часто письменник інтригує і дивує свого читача химерністю художніх рішень у своїх романах, наприклад, моделюванням складних життєвих ситуацій, дивним переплетінням метафізичного і реального хронотопу.

Романи В. Лиса дозволяють читачеві глибоко проникнути у кризовий стан українського буття ХХ ст., змушують задуматися над власним призначенням та місцем у соціумі, переоцінити традиційні цінності, що визначають внутрішні модифікації людської душі на ментальному рівні, сприяють формуванню розумної і сильної особистості. Читач, відкриваючи книгу цього автора, ніби стає героєм описаних подій, співпереживає разом із персонажами, шукає відповіді на питання і в кінці дивується, але отримує велике задоволення від прочитаного.

Нова концепція літературної творчості, що окреслюється на початку ХХІ ст., дає змогу заявити про своєрідну реабілітацію «масової» літератури. Саме про цю реабілітацію і свідчить романістика В. Лиса. На інтерв'ю з письменником можна натрапити на сторінках таких видань, як-от: «Високий замок», «Україна молода», «День», «Літературна Україна», «Голос України», «Українська літературна газета», «Слово Просвіти», на відомих сайтах «Буквоїд», «Літакцент», «Друг читача», «Чтиво», «Газета UA». Критичні статті на твори В. Лиса опубліковані в найвідоміших фахових виданнях університетів Києва, Луцька, Любліна, Маріуполя, Миколаєва, Рівного, Острога, Тернополя, часописах «Країна», «Дніпро» та ін.

В. Лис – літератор зі стажем, а ще – уважний читач. Автор аналізує завдання та проблеми мистецтва. Зі своїм творчим кредо письменник уже давно визначився, а тому стверджує, що найважливішими в художній прозі є насамперед сюжет, характери та психологія персонажів. Літературна творчість скеровується В. Лисом свідомо, а написані книги дозволяють, нехай приблизно, уявити той ненаписаний і, можливо, найкращий із романів письменника, котрий ще обов'язково з'явиться.

Найвідомішим твором автора є роман «Століття Якова», у якому концептуальними є переплетіння реалій минулого і сучасного життя, зображення найтрагічніших сторінок української історії ХХ століття (голодомор, Друга світова війна, голодні повоєнні роки), які стають тлом, на якому відтворюється не менш трагічна доля конкретної людини, яка не зламалася, а пронесла крізь роки віру в краще майбутнє. Роман «Століття Якова» здобув Гран-прі конкурсу «Гранд-Коронація» в межах конкурсу рукописів «Коронація слова» у 2010 році. За словами Є. Барана, «можливо, це той роман, якого треба було комусь давно написати, щоб нарешті сказали, що українська проза таки дала твір, якого неможливо забути. «Століття Якова» є не просто найкращою українською прозовою книжкою останнього десятиліття. Це камертон, за яким рівнятимемо свої здобутки і втрати. Я не

знаю, що сказати більше. Не знаю тому, що перебуваю під сильним враженням цієї незвичної і водночас дуже простої в задумі книжки» [3].

Роман В. Лиса «Століття Якова» – це справжній художній літопис України XX століття з її суспільними та індивідуальними трагедіями й маленькими людськими радощами. У своїх творах письменник порушує досить серйозні проблеми: історичної пам'яті, національного поступу, морального вибору, взаємозв'язку людини та історії, що дозволяють говорити про певну філософську глибину, яка, проте, не ускладнює його форми і ще не є достатньою підставою для зарахування романів до елітарної літератури. Але ми не можемо розглядати твори як зразки масового письменства, адже вони виходять за межі суто розважальної функції, не співвідносяться з традиційними формульними жанрами, є деякою мірою новаторськими. Немає в них і таких загальноприйнятих ознак масової літератури, як карколомний сюжет із захопливими пригодами, схематизм образів, спрощена подача проблематики. Натомість романи вирізняються високим рівнем психологізму, увагою до внутрішнього світу персонажів, спонукають до роздумів, привертає увагу й мова у творах – загалом літературна, але подекуди пересипана діалектизмами, що надає романам достовірності, правдивості у відтворенні побуту і звичаїв Полісся.

В. Лис – «найбільш знаний і продуктивний письменник сучасної української літератури», який, на думку Т. Прохаська, «...із сплетення історії життя окремої людини й історії великої, історії світу – народжує літературу, яка викликає зворушення й захоплення» [51, с. 5]. Його романи – сучасний неореалістичний правопис із жанрово-стильовими трансформаціями, синтезом динамічного сюжету, психологічного конфлікту і національної проблематики.

Письменник зізнається, щовтілювати жіночі образи у творах йому найцікавіше. Головну героїню роману «Соло для Соломії» В. Лис назвав найулюбленішою з усіх його героїнь. В одному зі своїх інтерв'ю письменник зізнався, що жіночі образи йому цікавіше описувати, тому що жінки складні,

непередбачувані, іноді самі не знають, чого хочуть, але завжди йдуть за покликом серця, за своїми почуттями, а не логікою, як чоловіки. Вдячні читачі прочитують нюанси, які переживала Соломія, усі порухи її душі, те, як вона чисто по-жіночому приймає рішення. Якщо образ Якова є ближчим для письменника, бо ж він чоловік, а стосовно Соломії, то був своєрідний експеримент. Наскільки він вдався – судити тільки читачам.

Отже, творчість В. Лиса дивовижно розмаїта, багатовимірنا. Його проза вийшла із глибин народного життя Волині, із мудрості народу. Своєю працею, незвичайною тактовністю, гумором, безмежною добротою та любов'ю до своїх героїв й розумінням людської душі В. Лис завоював свою величезну повагу та любов читачів. Глибина й багатогранність особистості і творчого доробку В. Лиса стали унікальним явищем не лише сучасного українського постмодернізму. Його творчість виходить далеко за межі суто літературного процесу, здійснюючи помітний вплив на різнопланові складові сучасного соціокультурного українського буття.

Грунтовне опрацювання списку використаних джерел дозволило зробити переконливий висновок про необхідність вивчення творчості сучасного українського письменника В. Лиса на уроках української літератури в старшій школі. Школярі 10-11 класів загальноосвітніх закладів зможуть гідно поцінувати кращі зразки українського письменства; історіософська заглибленість і художнє моделювання жіночих образів у творах В. Лиса переконують учнів у широких потенційних можливостях сучасного літературного процесу.

РОЗДІЛ 2. ХУДОЖНЄ МОДЕЛЮВАННЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У РОМАНІ «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ»

Жінка була головним персонажем літературних творів ще на початкових етапах розвитку літератури насамперед як мати, дружина, сестра, як об'єкт обожнення та захоплення, як джерело любові та страждань. Із часом змінювалися її роль та місце в сім'ї, суспільному житті та в політиці. Жіночі образи в українській літературі поступово еволюціонують: протягом ХІХ ст. в літературі з'являється новий образ жінки, яка прагне волі, незалежності та впевнено прямує до поставленої мети.

Образ жінки у творах ХХ-ХХІ ст. рецепіюється за допомогою різноманітних засобів внутрішнього життя людини, її психічного буття. Докладне і глибоке зображення почуттів, думок і переживань жінки передається за допомогою специфічних засобів художньої літератури. Жіночий образ, на думку дослідника М. Кудрявцева, відіграє у творах велику роль, «як суб'єкт нації у виборі моральних орієнтирів, сенсу життя, ідеалів, що визначають злет чи падіння, самоствердження чи деградацію, людяність чи бездуховність, прогрес чи стагнацію» [34, с. 256].

Жінку можна вважати дзеркалом свого часу, жінка відкритіше вловлює дух часу, вбирає у себе те, що пропонує їй навколишній світ. Вона з інстинкту життя гостріше відчуває його негаразди, внутрішньо чинить опір руйнівній його силі. Варто зауважити, що вибір психологізму як переважаючого способу зображення жіночого образу зумовлений домінуванням в літературному історичному творі певного типу художньої проблематики, розкриттям філософської сутності характеру.

Традиційно в літературі образ жінки пов'язаний із темою любові. Погоджуємося із твердженням Ж. Марченко, яка зазначає, що новаторство письменників-реалістів полягало в тому, що кохання вони розглядали як засіб самореалізації жіночої особистості, а на долі жінки відображалися суспільні умови такої самореалізації [42, с. 17]. Так, дослідниця з діаспори Д. Рихтицька наголошує на тому, що «героїчність жінки, а зокрема

української, можна говорити у двох аспектах: героїзм одноразового вияву в обличчі смерті на полі бою, а є також геройство буднів, у яких наші жінки відзначаються небувалою силою витримки та посвяти» [41, с. 518]. Відомий етнолог О. Кісь оптимістично прогнозує, що використання потенціалу жіноцтва стане одним із рушійних чинників етнокультурного та етнопсихологічного самовідтворення української нації, адже «традиційно жінка посідає одне з найвагоміших (у функціональному сенсі) місць у структурах життєдіяльності українського етносу, постає щонайдієвішим суб'єктом, носієм і транслятором традиційної етнокультурної інформації, зокрема – системи цінностей та соціокультурних норм» [27, с. 107].

Підтримуємо міркування С. Єфремова про те, що саме через жіночі образи «найкраще можна пізнати національну вдачу, національний дух, саму навіть національну ідею кожного народу. Адже завжди і всюди жінка творила й охороняла домашнє вогнище, під її доглядом та піклуванням були усі «хатні справи», отже й традиції роду, а значить і самої породи певного ґрунту людей». Саме в жіночих постатях знаходять своє втілення найтиповіші вияви національного духу, найглибші його ознаки та разом і ті загальні змагання, які хвилюють почуття» [20, с. 334].

Таким чином, жіночі образи в українській літературі поступово еволюціонують: протягом ХІХ ст. в літературі з'являється новий образ жінки, яка прагне незалежності та впевнено прямує до поставленої мети. Початок ХХ ст. – доба, коли жінка виходить за межі родини, сім'ї. Вона – учителька, лікарка та громадська діячка. Усе, що відбувалося навкруги, викликало зміни в жіночій душі, а також і в літературі. У творах починають з'являтися героїні, що мислять не тільки категоріями родини.

ХХ ст. вирізняється розмаїттям жіночих характерів – від емансипованих жінок О. Кобилянської, Н. Кобринської, Лесі Українки – до творчих та незалежних. Духовне розкріпачення жінки стимулювало процес ліризації прози, ширшого включення у тканину художнього тексту народно-поетичних та етнографічних матеріалів.

2.1. Духовні імперативи Соломії як домінантного образу роману

У передмові до роману «Соло для Соломії» Т. Прохасько зазначив, що цінність цього твору полягає в тому, що «він є історією цілого людського життя – від початку і до кінця. Нам дуже часто бракує саме такої картини світу. Адже тільки знаючи всю історію людини, можна зрозуміти, чому і як вона чинить у кожному окремому епізоді свого тривання. До того ж історія Соломії тільки називається солом. Насправді в романі все так, як у найсправжнішому житті, коли біографія одного невіддільна від біографії тих, хто поруч. І поруч не фрагментарно, а глибоко, неперервно і довго» [51, с. 6].

У романі «Соло для Соломії» через світовідчуття головної героїні, через сприйняття жінкою соціально-політичних та духовних основ суспільства В. Лис осмислює історичний процес XX століття. Жанровий різновид роману письменника можна визначити як сімейну сагу, адже у творі подано достовірну інформацію про тогочасні події в суспільстві, фрагментарність подій, психологізм образів, життя родини на тлі історії, спадковість поколінь. Погляд на минуле крізь призму сьогодення дозволило письменникові створити твір-епопею, сагу про країну.

Саме художня структура твору В. Лиса виразно співвідноситься з його жанровою приналежністю. Автор із перших сторінок не одразу зауважує, що твір претендує на масштабне змалювання життя жінки, але надалі майстерно втілює це художнє завдання. Роман «Соло для Соломії» письменник побудував за законами пісні, називаючи розділи: перший – «Заспів», у якому детально описано дитинство та юність героїні, другий – «Приспів» – змальовано молодість, любовні перипетії, народження дітей, життя матері-одиначки, третій – «Finale» – стисла розповідь про життя героїні у зрілі роки та поважному віці.

Письменник визначив жанр твору як «історію роду, що проростає в історію народу» [37]. Документальність твору обумовлена зображенням життя волинян протягом XX століття. Розповіді бабусі письменника, історії мешканців села Загоряни стали джерелом для роману «Соло для Соломії».

Збираючи матеріали до рубрики «Невигадані історії», автор познайомився з жінкою, що стала прототипом Соломії у творі.

Створюючи життєпис Соломії, В. Лис алюзійно відсилає до відомого в українській літературі зображення долі жінки в романі «Марія» У. Самчука. Хронологія, лінійність зображення, життєвий відрізок від народження до старості, любовний трикутник указують на концептуальну спорідненість із романом-попередником. Кожен з авторів намагається відтворити духовний світ героїнь за допомогою внутрішніх монологів, художніх деталей, психологічних характеристик, особливостей мови. Зближує романи і мотив жіночої долі, що асоціюється з несенням хреста чи гріха.

Поділяємо думку О. Башкирової про те, що В. Лис продовжує літературну традицію, вдаючись до створення панорами «жіночого життя в часи бурхливих історичних перетворень», а підкреслено традиційною формою роману «забезпечує реалізацію авторської настанови» [5]. У творі особисте переплітається із загальним, а доля жінки моделюється через долю українського народу.

Письменник детально описав долю трьох Соломій – представниць трьох поколінь, та головну увагу зосередив на середній: *«Народилася дочка Соломії Троцюк, Зозуликів невістки, жони їхнього сина Антона, мешканки поліського села Загоряни, громадянки Другої Жечі Посполитої, на четвертий день після Головосіка, на другий день по святі чи присвятку Семена, 15 вересня 1925 року від Різдва Христового за новим, як у селі казали, польським стилем»* [36, с. 23]. Звертаємо увагу, що автор активно використовує діалекти у творі, які додають свіжості та місцевого колориту оповіді, служать засобами правдивого змалювання характеру персонажів, а також особливостей їх мовлення.

Структура імені Соломія така, що, сприймаючи його свідомістю, виникає образ красивої, лагідної, доброї та особливої дівчини. У класичній українській літературі традиційно домінують імена-штампи: Марія, Катерина, Ганна. Із відоміших творів, головну героїню якого звати Соломією,

пригадується хіба що повість М. Коцюбинського «Дорогою ціною. Соломія не є загальновживаним ім'ям завдяки надмірному застосуванню в побуті. Воно асоціюється з українською старовиною, автентичністю.

Ім'я Соломія має давньоєврейське походження: *solom* – означає «мир». «Мирна» – влучне ім'я для дівчини, яка знаходила спільну мову з усіма, не тримала зла навіть на ворогів і завжди була оповита ореолом любові і злагоди. Крім того, виникає контраст: художній образ, що весь зосереджується в імені «мирна», та всі обставини життя цього персонажу, що можна узагальнити словом «війна»; звідси приходимо до однієї зі смислових граней твору – чи може ця людина в описаних обставинах бути щасливою?

Вагоме змістове значення несе також варіант імені Соломка або Соломинка. В. Лис у розмові з журналістом Є. Ковалевською про свого персонажа говорить так: «Дуже красива душею, красива зовні, чи справді життя зломило її, як ту соломинку... Я взяв до твору три епіграфи, і в тому числі і Є. Маланюка: «Що ж можеш ти, надламана тростино?». От я і хотів показати, що насправді може надламана долею тростина – жінка» [30]. У цих рядках – увесь автор. Ці слова яскраво репрезентують його любов до головної героїні твору, авторське захоплення нею.

Зазначимо, що мотив імені та долі виступають носіями традиційної національної картини світу, на яку не впливає іронія, властива постмодерністському баченню. Вони тісно пов'язані з архаїчними уявленнями про ім'я як носія долі людини. Соломія-старша, отримавши звістку про те, що дитина, яку вона носить під серцем, буде дівчинкою, обіцяє Діві Марії назвати свою дочку на її честь, однак Антін, чоловік Соломії, просить священника охрестити дитину на честь матері. Завдяки цьому дівчинка успадковує материнську долю – шлюбне життя з нелюбом. У цьому випадку мотив «нещасливого» імені переплітається з мотивом неправильного вибору. Чоловік, не знаючи про обіцянку, яку дружина дає Божій Матері, самовільно перейменовує дитину, позбавляючи її прихильності долі та щасливого сімейного життя.

У романі «Соло для Соломії» риси психологізму досягаються за допомогою різноманітних засобів і зводяться до аналізу почуттів, думок, переживань героїні. Вони проявляються у формі прямих авторських роздумів (вживання діалектизмів, які є характерними для мовлення героїв) або у формі самоаналізу персонажів, або у відображенні їхніх учинків, жестів тощо.

Для вирішення загальнолюдських питань людина повинна вступати в боротьбу з сильними й жорстокими обставинами життя, однак із часом, як видно із розвитку сюжету аналізованого роману, обставини виявляються набагато сильнішими за людину. Образ Соломії універсальний і не обмежений жодними кордонами, адже вона – утілення мрії про ідеал, подобається всім без винятку чоловікам. Із цього постає основна риса героїні – незмінний, сталий характер. Відсутність розвитку цього характеру пояснюється тим, що, на думку автора, він ідеально жіночний та ніжний і не потребує змін. Соломія не виходить за рамки «жіночого» світу, однак вона порушує багато правил, за якими живуть селяни. Єдиний правильний з її точки зору мотив – це поклик серця.

Соломія з дитинства росла красивою, милою дівчинкою: *«Про таке личко, як у Соломії, кажуть, що в молоці викупане та россою умите. Сміхотливі ямочки, що з'являлися на щічках, робили його ще привітнішим. Великі очі ставали все виразнішими, а головне – із світло-сірих небесними, синіми, наче дві великі волошки над маковими квітами щік. Віями, як сказав одного разу тато Антін, мона землю заволочувати, такі пишні. Бровенята ще маленькими просилися у пісню...»* [36, с. 29]. Соломія-старша порівнювала її з ангелочком і переживала, говорячи чоловікові: *«Мені страшно, Антоне... Занадто вона красива й добра. Наче б ангелочка нам Біг послав»* [36, с. 31]. Працьовитість Соломійки проявлялася ще з раннього дитинства: *«Вона помагає мамі терти золою татові підштанники. Вона геть до всього береться – прати, луцтити горох-квасолу, різати зело, годувати курей і качок – що б не робили мама, тато, дід чи баба, а то й братики.»* [36, с. 31]. Соломія, як і всі діти, проявляла допитливість, їй було цікаво знати про все:

«Чому світять зорі і на чому вони тримаються?», «Як же дме вітер, якщо ми його не бачимо?» [36, с. 29–30]. Дівчина обожнювала квіти, небо, сонце, рослини, птахів і джмелів, брати навіть називали її «сестрою джмеликів», бо, як не дивно, гудіння цих комах приворожувало.

Навчання у школі давалося дівчинці легко, сприймала *«Незнайомі польські слова, та в ній сиділо бісеня, вічно неспокійний дідечко, й гудів, спонукаючи до запитань і до переінакшення чужих слів, веселий волохатий джмелик»* [36, с. 45]. Відповіді на свої запитання дівчина отримувала від свого друга – отця Андронія, саме він навчив її читанню, письму, мудрості. Часто вже в дорослому віці згадуватиме Соломія настанови священника, подумки буде звертатися до нього за порадами.

Соломії йшов п'ятнадцятий рік, коли не стало отця Андронія. Із захопленням та замилюванням автор пише про свою героїню: *«Вельми гарне дівча. Волосся з білого стало світло-пшеничним. На неї задивлялися і загравали з нею не тільки ровесники, а й старші загорєнські парубки. А двоє вже точно знали, що Соломія належатиме котромусь із них – сусідські парубки Петро і Павло»* [36, с. 52], народжені напередодні свята і названі матерями на честь двох апостолів, хлопці *«терпеливо чекали, доки ця дівчина – вродлива, як цей світ, прекрасна, як сонце, як небо, як найкрасивіший цвіт на землі – дозріє, аби ввійти до котрогось із них у хату господинею. Щоб це сталося, вони готові були битися з цілим світом»* [36, с. 52]. Свій вибір Соломія зупинила на Павлові (тут спрацювала і порада батька), але доля розпорядилася по-своєму – подружнє життя було недовгим і нещасливим. Стосунки з коханим Петром були гріховними, бажаними, але недовгими. Війна забрала у Соломії обох чоловіків – Павло гине у Празі у перший день після закінчення війни, визволяючи братній народ від фашистів: *«В очах Соломії все почорніло. Майнуло – то неправда, якась страшна помилка...»* [36, с. 165], але ж ні, прийшла звістка про смерть Павла. Петра повісили більшовики за участь в УПА: *«Соломійчине лице, засіяне горем, омертвіле. Петро загинув»* [36, с. 170].

Звертаємо увагу на те, що головна героїня була дуже сильна і смілива. Прикладом цього може служити той факт, що ціною власного життя вона кидається на захист своєї конкурентки: *«Бо хіба мона людині ні за що ні про що смерті завдавати? Навіть якщо ця людина – Руфка. Хай яка вона ни є... Таж ни мона й таку ні за що вбивати...»* [36, с. 52]. Саме ця подія показує, наскільки сильним є почуття любові до ближнього в героїні у порівнянні зі страхом перед можливою небезпекою, а то й власною смертю.

Життя Соломії змінювалося, після смерті її чоловіків минуло 5 років. *«За ці п'ять років поволі, але неухильно лікував Соломії мудрий дядько-лікар – Час. Прикладав до її ран своє невидиме зілля»* [36, с. 174]. Але незмінною залишалася краса героїні: *«Разом з вишнями і яблуками дозрівала за ці літа її краса. То була вже краса немолодої дівчини, що причаровує, наче око перший цвіт, не дівоцька сонячність, а дозрівання, стиглість молодой, вродливої і сильної жінки»* [36, с. 175]. Детальний опис зовнішності Соломії та передача її внутрішнього світу здійснюється автором через портрет та деталі, а саме внутрішній світ героїні яскраво передано через очі: *«Такі, як небо в безхмарну погоду»* [36, с. 109], *«Гордо кресонула своїми блакитними очицями»* [36, с. 84], *«Її очі – сині-сині, небесні»* [36, с. 191]. Упродовж усього твору ми спостерігаємо ніжну і трепетну любов автора до своєї героїні. В. Лис ставить до Соломії, ніби до рідної дочки.

Через портретну характеристику, її динаміку, автор передає внутрішній стан героїні. Краса Соломії розквітла після одруження: *«Була схожа й на пташку, що от-от має злетіти увись, й на дивну, розквітлу наче саме до сьогоднішнього дня квітку, може, білий горошок, який, правда, розквітає пізніше, а може, ружу-циберку, котра має по краях пелюсток такі самі синюваті краплини-підсвітки. Вона була символом щастя дивно-світлого, і навіть ті, хто не дочекався чоловіків й прийшли, пов'язані чорними хустками, не мали, дивлячись на неї, злої скарлуці в душі...»* [36, с. 160]. Для автора Соломія була своєрідним символом щастя.

Доля Соломії асоціюється і з певним топосом, з яким героїня пов'язує своє існування, «своїм» простором на відміну від «чужого». Так, у відповідь на вмовляння Руфини вирушити до міста Соломія відповідає: *«Ни тягни мене із Загорєн. Що вже судилося, те судилося»* [36, с. 183]. В образі Соломії автор підкреслює її приналежність світові села, із його ширістю, патріархальністю та вірністю. Водночас В. Лис наділяє свою героїню універсальними рисами, ототожнюючи її з Україною. Образ Соломії доповнюється новими художніми штрихами впродовж усього твору. Кожен період її життя – це нові випробування характеру, сили волі, терпіння. Але героїня ніколи не опускає рук та не здається. Через духовність Соломії письменник намагається осягнути важливі події ХХ ст., через жіноче сприйняття суспільно-політичних та духовних перетворень, в уяві читача постає цільний образ.

Художньо моделюючи образ, письменник використовує низку художніх засобів – влучних порівнянь, метафор, епітетів, що допомагають відтворити в уяві неповторний колорит української жінки, якій судилося пройти багато життєвих перипетій, але залишитися вірною собі, душевно красивою та фізично досконалою.

В. Лис прагнув показати у своєму романі долю української жінки, яка в пошуках щастя йде лише за покликом серця і робить вибір за совістю, на тлі історичних подій. Цей вибір між добром і злом ніби придушує особистість, внутрішні переживання і перетинає шлях свободі. Музична композиція роману «Соло для Соломії», що складається із заспіву, приспіву та фіналу, має своє смислове навантаження. Поняття заспіву використовується у значенні початку, зокрема художнього твору. Зазвичай він не пов'язаний безпосередньо з його змістом. Життєвий шлях головної героїні роману Соломії формує уявлення про епохи, що змінювалися, свідком і учасником яких вона була. Доля Соломії (Соломинки, Соломки) – це промінець кохання, який не згас на фоні жахливих лихоліть. «Письменник у романі акцентує увагу на тому, що найвища цінність людини – мораль. Тож зосереджує увагу

на мікроконфліктах добра і зла, підкреслює, що хоча зло й стає часом неусвідомленим вибором, його перемога ніколи не буде остаточною, навіть коли йдеться про проблему суспільного, колективного зла. Автор наголошує, що «доки в людині залишається хоча б найменша часточка добра і світлих сподівань, злу не перемогти» [37].

Отже, складним сплетінням несподіваних, заплутаних, драматичних, а часом ніби алогічних почуттів і вчинків відзначається сюжетна лінія, пов'язана з життєвим шляхом Соломії. Відомий дослідник Т. Прохасько зауважує: «Зрештою, у житті кожної людини, де б вона колись не була, а чи буде, базових життєвих подій, дій і переживань не так багато: радість, страх, любов, біль, відчай, віра. Поступ історії, зміна часів тільки додають колориту, надають можливості проявлятися цим базовим речам у спосіб, який здається неповторним. Але саме так – із сплетення історії великої історії світу – народжується література, яка викликає зворушення й захоплення» [51, с. 5].

2.2. Художнє осмислення жіночих психотипів у творі

Для кожного народу характерне власне обґрунтування таких загальнолюдських понять, як-от: любов, воля, доля. У народі говорять, що доля народжується разом із людиною, проте часто історія вносить свої корективи в життя окремої людини та людства загалом. Найчастіше саме жінки найчуттєвіші до сприйняття буремних віх історії, адже вони стають «непомітними жертвами» впливу перипетій. Особливо важко було жінкам у часи тотального патріархату, який стосувався абсолютно всіх сфер життя.

В. Лис змальовує внутрішньо різнобарвне, сповнене протиріч життя жінки. Автор – живописець жіночих душ, кожним своїм словом, ніби пензлем, розкручує нитки жіночих доль. Письменник постає в уяві читачів гарним знавцем жіночої психології.

Роман В. Лиса «Соло для Соломії» написано в реалістичному ключі, тому важливими аспектами його поетики є психологізм та історизм. І якщо історичні події керують у основному вчинками чоловіків (саме чоловіки йдуть на війну, воюють за незалежність, шукають себе та заробітку по світах), то зміни в жіночому мікросвіті психологічні. Жінка стає сильнішою, переживаючи дружбу та ненависть, зраду, любов, материнство – вічні проблеми, фактично незалежні від місця та часу дії. Саме внутрішні переживання рухають жінкою, спонукають її до змін: порядність та бажання зберегти родину (старша Соломія), розбите серце, заздрість та жага кращого життя (Руфіна), мимобіжна закоханість (молодша Соломія). Автор роману приділяє увагу багатьом типам характеру та темпераменту, представникам різних поколінь. Усі жінки – вихідці з одного села, що тільки наголошує на контрасті їхніх доль. Серед представниць одного покоління виокремлюються Соломія – Вірунька – Руфіна та Марія – Соломія-молодша. Перші три жінки ілюструють покоління, яке формувалося в період багатьох суспільних зламів – і зламу патріархального суспільства в тому числі.

У романі «Соло для Соломії» протиставляються два жіночі образи – Соломії та Руфіни: *«Соломійка і Руфинка були наймолодшими серед того дівочього баззарникового гурту, али, вважай, і найвродливішими»* [36, с. 58]. Автор описує обох молодих дівчат красунями, проте ця краса була зовсім різною: *«Руфинка дівка хоч куди – не тілиста, али й не худя, на лиці дві маківки зі щік виглядають...»* [36, с. 59]. Про Соломіїну красу влучно сказав один із героїв твору – Генік: *«Господи, та вона не тільки вродлива дівчина, а справжня людина»* [36, с. 74]. Зауважимо, що протиставлення двох центральних жіночих образів – Соломії і Руфіни – значною мірою реалізується через належність їх до різних просторів: у випадку Соломії – це обжитий, структурований простір села, у випадку Руфіни – віддалений, аморфний і здебільшого ворожий простір міста. Цілковитим антиподом головної героїні є її подруга, а водночас і вічна суперниця – Руфіна.

Руфина – досить незвичне ім'я для української культури. Його звучання не створює навіть позитивного враження, як це спостерігаємо з ім'ям Соломія. Вона схожа на Соломійку: теж гарна, теж особлива, але насправді вони – різні (відмінна внутрішня сутність), що підкреслено дібраними антропонімами. У ході розвитку роману Руфина, яка ненавидить своє ім'я, змінює його на інше – Раїса, Рая. Змінене ім'я стає символом усього, що вона досягла, залишивши рідне село. Автор не намагається приховати його змістове наповнення: *«Його Рая справді заслуговувала на рай. І заради того, щоб колись таки цей земний рай забезпечити, він готовий був терпіти і службу, і форму, і кількаденні виїзди на полігони»* [36, с. 181]. Руфина-Рая – типова кар'єристка, заради матеріального та соціального добробуту нехтує щирим коханням Василька, родиною (яку ненавидить), домом, потім – відданим їй Олегом, його щастям, а вже згодом, повернувшись зі свого «раю», розуміє, що її тягне до затурканої селючки Соломії, в якій життя, за її ж стандартами, взагалі не склалось. Її життя – вічний пошук, вічна трансформація. Але відбувається вона заради вигоди та користі, а не через духовні потреби, а тому й не приносить щастя. Водночас саме цей образ найбільш мінливий та суперечливий у романі.

Ім'я Руфина призначалося Соломії, оскільки дівчинка народилася в день цієї святої, однак його отримала не вона, а дівчина, народжена з нею в один день. У процесі самоідентифікації Руфина чинить багато зла: вона обманює друзів та родичів, зраджує себе. Незважаючи на уявну незалежність, пошук щастя, першочергово матеріального, розбиває жінку, вона вдається до злочину, та все ж змушена покоритися чоловікові. Автор роману описує пристрасний і запальний характер, який прагне незалежності, намагається вести активне соціальне міське життя, вона намагається стати «своєю» у чужому середовищі. Внутрішні суперечності, переживання, нездатність любити і відчувати, а згодом і відчуття провини руйнують сильний характер, призводять до невдоволення собою і бажання жити життям Соломії. Так, Руфина є ніби антагоністкою головної героїні, яка пов'язана з містом, однак

автор постійно підкреслює її маргінальність, перебування на межі двох цих просторів: навіть змінивши ім'я і отримавши паспорт, жінка несвідомо прагне повернутися в рідне село.

Упродовж усього роману спостерігаємо еволюцію образу Руфини. Можна простежити еволюцію героїні на прикладі схеми 2.1, у якій представлені життєві орієнтири жінки.

Схема 2.1

Еволюція образу Руфини

Інша подруга Соломії – Віра, пристосовуючись до життя в докорінно зміненому світі, порушує багато патріархальних норм. Однак у процесі соціальних потрясінь повоєнного часу вона усвідомлює своє право жити власним життям, не зважаючи на осуд та поговори. Віра – персонаж епізодичний, але знаковий: саме на її прикладі бачимо вплив історичних подій XX ст. на жіноче світосприйняття та поведінку. Ціною моральних зусиль жінка здобуває право на щастя, а згодом і суспільство стало демократичнішим. Складові світосприйняття Віри відображені у схемі 2.2.

Складові світосприйняття Віри

Детально описана в романі головна героїня Соломія – уособлення просвітницького типу «природної людини» та ще давнішого фольклорного архетипу справжньої жінки, яка поєднує в собі дбайливу матір та духовну особистість. Незважаючи на закритість місця дії, героїня лише двічі за життя покидає територію рідного села – образ Соломії універсальний і не обмежений жодними кордонами, адже вона – утілення мрії про ідеал, подобається всім без винятку чоловікам. Із цього постає основна риса персонажа – він незмінний, сталий. Відсутність розвитку цього характеру пояснюється тим, що, на думку автора, він ідеально жіночний та ніжний і не потребує змін. Соломія не виходить за рамки «жіночого» світу, однак вона порушує багато правил, за якими живуть селяни. Єдино правильний з її точки зору мотив – це покликання серця. Парадоксально, що спокій та радість вона

знаходить із чоловіком, у якого не була закохана. Описані образи, попри велику різницю характерів та долі, обмежені необхідністю в присутності чоловіка, який виконує роль господаря.

Текстуальний аналіз роману переконує, що на відміну від наступного покоління, що представлене в особі сестер Марусі та Соломії, спокійна та чесна Маруся та запальна і пристрасна Соломія відрізняються характерами, але обидві належать до принципово іншої епохи. Вони усвідомлюють себе особистостями з власними потребами, які можуть не залежати від чоловіків. Навпаки, це названий брат залежить від Соломії, адже не уявляє без неї життя, тоді як вона не шукає любові – почуття просто складаються, а помилки пробачаються. Маруся зовсім не шукає та не чекає особистого щастя через те, що їй цілком зручно та комфортно самій. Проте автор все ж наділяє дочок головної героїні особистим щастям, та, на відміну від представниць попереднього покоління, щастя не приходить із покірністю своїй долі, а відкриває нові обрії.

Скрупкульозна робота над персонажами дозволяє стверджувати, що в романі «Соло для Соломії» на прикладі жіночих образів можна простежити зміну соціального становища жінки, а відтак – її характеру та функцій. Представниці одного покоління моделюють основні типи характерів – автор намагається спрогнозувати подальший їхній розвиток та описати найімовірніший для кожного фінал. Спостерігається тенденція до демократичності та поблажливого фемінізму – із часом суспільство більш терпляче ставиться до жіночих помилок, приймає їх. Проте саме в усвідомленні своїх провин ховається найбільша різниця між поколіннями: Руфина під дією почуття провини ламається, а молодша Соломія приймає прощення.

Прикметно, що жіноча доля у творі «Соло для Соломії» не завжди асоціюється з біблійним носінням: хреста і гріха, тобто знання про власний пересуд, невідомий людям. Жінки виходять за межі вузького ареалу, означеного домом, церквою і світським візитом. Несвобода, зокрема,

трактується як обмеженість простору, в якому може розгортатися існування індивіда. Образ патріархальної жінки часто укладено в певні архітектурні форми, а розлогіші обшири для неї просто табуйовані. Під впливом подій ХХ століття жіночий характер утрачає трагічну слабкість і залежність від соціуму та іншої статі, набираючи оптимістичних і життєствердних рис, стаючи сильним та таким, що прагне щастя.

Отже, у романі В. Лиса «Соло для Соломії» відображено практично всі жіночі типажі українського села минулого століття. Особливо вирізняється характер Руфини, який відтіняє доля Соломії. Обидві народилися в один день, в однакових умовах та оточенні, обидві своєю красою зводять із розуму сільських хлопців, але якщо Соломія – персонаж позитивний, то Руфина – злостива і заздрісна дівчина, яка понад усе прагне кращого заможного життя у великому місті. Автор майстерно візіює життя у чорно-білих кольорах, де світле – це правда, а темне – ілюзія. Здається, через багато років розуміє це і сама Руфина, яку з невідомих причин зі столичного вишуканого товариства тягне до рідних Загорян. І тому вона робить останню недолугу спробу віднайти щастя – викрадає Соломіїну доньку. Спостерігати за розвитком жіночих характерів у романі надзвичайно цікаво, – усі вони є нестандартними, незвичними, такими, які могли бути тільки в ту епоху, а для нас нині є чимось на кшталт ретроекзотики.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ВЧИТЕЛЮ ЩОДО ВИВЧЕННЯ РОМАНУ «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ» В ЗЗСО

Художня література – могутнє джерело ідейного й естетичного зростання української молоді. Читання завжди було в центрі уваги вчителів-словесників. Нині ця проблема ще більш загострилася. В умовах розвитку інформаційних технологій комп'ютер, електронні ігри спричинили згасання інтересу учнів до художнього слова, що негативно позначається на їхньому подальшому житті. Важливе завдання старшої школи – знайти в кожному творі найцікавіше, найвагоміше для сучасного учня, що допоможе зрозуміти не тільки минуле, а й наше сьогодення, отже, окреслити те коло тем і проблем, які не втратили свого значення й у нашу епоху.

Переконані, що вивчення сучасної української літератури в старшій школі повинно бути спрямоване на досягнення цілої низки важливих завдань, основними серед яких є: формування літературознавчих знань з української літератури, вивчення найкращих творів українських письменників; виховання засобами української художньої літератури високоморальної, духовно багатой особистості, яка легко зможе адаптуватися до умов сучасного соціуму; оволодіння старшокласниками здатністю до творчого читання й аналізу художніх творів українських класиків, виявлення в них історичного та загальнолюдського змісту; розвиток пізнавальних інтересів та креативних здібностей учнів, потреби в самостійному читанні творів української літератури, здатності на естетичному рівні сприймати мистецтво слова, розуміти ідею, що хотів донести автор до читача, аргументувати власну позицію; формувати естетичні смаки засобами художнього слова, розвивати усне та писемне мовлення; формувати читацьку компетенцію.

Сучасна українська література побудована на фундаменті вікових традицій і водночас – це якісно новий продукт сучасного глобалізованого інформаційного світу. Однією з найважливіших тем сучасної української прози є доля українського інтелектуала, роль якого в суспільстві незалежної

України значно змінилася в порівнянні з долею попередніх суспільно-економічних формацій.

Сучасне українське письменство багате на ідейно-естетичні пошуки, відзначається розмаїттям стильових течій, традиційних жанрів, що обумовлює необхідність ґрунтовного вивчення літературного процесу останніх років. Знаменною подією в українському літературному житті була публікація роману Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу» (1996), який став бестселером та витримав десять перевидань. Також у 1990-ті роки було видано важливі романи Юрія Андруховича «Рекреації» (1992), «Московіада» (1993), «Ворошиловград» (2010) Сергія Жадана, «Століття Якова» (2010) Володимира Лиса.

Отже, сучасна література початку ХХІ століття є оригінальною, поліфонічною, неоднозначною в аспекті жанрово-стильових тенденцій, вона модерна і постмодерна, написана в контексті раціональної та ірраціональної парадигм, лірична й епатажна. Нині українська література перебуває на вершині свого розвитку.

3.1. Сучасна українська література та її інтерпретація на уроці літератури

Предмет «Українська література» в загальноосвітній школі пропонує для вивчення яскраві зразки художньої літератури, збагачує внутрішній світ молоді людини, позитивно впливає на її свідомість, морально-етичні цінності, розвиває інтелектуальні, творчі здібності, естетичні смаки, самостійність мислення і громадянський вибір. Усе це сприятиме самореалізації особистості в майбутньому. Урок української літератури спрямований на виховання естетичного чуття школярів, які живуть у постінформаційному просторі, якому, на думку сучасних науковців, притаманні стрімкі соціокультурні зміни, «кліпове» сприйняття подій тощо.

Шкільний курс української літератури спрямований на оволодіння учнями комплексом знань та вмінь:

- самостійно визначати оптимальний шлях цілісного усвідомлення художнього твору;

- формувати власну думку про художній твір;
- оволодіти культурою діалогічної мови;
- грамотно будувати монологічні висловлювання;
- виконувати письмові роботи творчого характеру.

Сучасний освітній процес спрямований на те, щоб прищепити старшокласникам любов до книжки, адже саме на літературу покладається особлива місія – виховання духовної, високоморальної особистості. Навчання української літератури учнів старшої школи спрямоване на вироблення здатності діставати естетичне задоволення від сприймання усного українського слова, читання художньої літератури рідною мовою, прилучення до загальнолюдських цінностей, бажання здобувати знання з різних джерел, досконало володіти вміннями застосовувати набуті знання в різних навчальних і життєвих ситуаціях. Старшокласники на уроках української літератури вчать бачити, чуттєво сприймати і сповідувати красу, художність, довершеність мистецьких форм, гармонію навколишньої дійсності, любити поетичне, гарне і прекрасне в житті та мистецтві, прагнути якнайповніше утверджувати їх у житті. Таким чином, на уроках української літератури в старшій школі має бути створене таке навчально-пізнавальне, компетентнісно-діяльнісне середовище, за допомогою якого відбувається формування патріота, здійснюється передача й обмін культурним і соціальним досвідом між попередніми й наступними поколіннями, цілковита реалізація природних здібностей і можливостей з урахуванням суб'єктного досвіду старшокласників, їхніх вікових та індивідуальних інтересів, психологічних закономірностей тощо.

На кожному уроці літератури перед старшокласниками розкривається велич культурних здобутків українського народу, менталітет національної спільноти, розширюється мовна картина світу, здійснюється рецепція художнього слова, соціальних і культурних форм, що характеризують ту чи

іншу історичну епоху, ведеться діалог споріднених культур, минулого із сучасним, учня-читача, словесника-творця із митцем, письменником. Вивчення творів української літератури допомагає учням старших класів вибудовувати власний світ цінностей, помічати й цінувати неповторну красу у творах мистецтва, результатах продуктивно-перетворювальної діяльності українців, критично осмислювати вчинки літературних персонажів і свої власні на основі засвоєних морально-етичних норм, застосовуючи їх у процесі подальшої життєдіяльності. Саме літературна освіта є важливою складовою всебічно розвиненої особистості, адже впливає на формування культурних та життєвих цінностей людини. Завдання базової літературної освіти полягає у формуванні вміння декодувати твір мистецтва.

Відповідно до нової Концепції літературної освіти, школярам середньої та старшої школи для текстуального вивчення пропонуються до 30-40 % творів XX–XXI століття. Однак це не вирішує проблеми. Учні часто читають програмові твори без інтересу, осмислення. Сучасний літературознавець і методист Г. Ключек, порушуючи проблему реформування шкільної літературної освіти, акцентує на якісному відборі справді знакових текстів та авторів, пропонує обмежити кількість «програмових» творів та зосередитися на глибокому вивченні літературної класики у старших класах, ґрунтовно аналізувати твори, що вивчаються, практикувати жанр «шкільного есе» [29, с. 68].

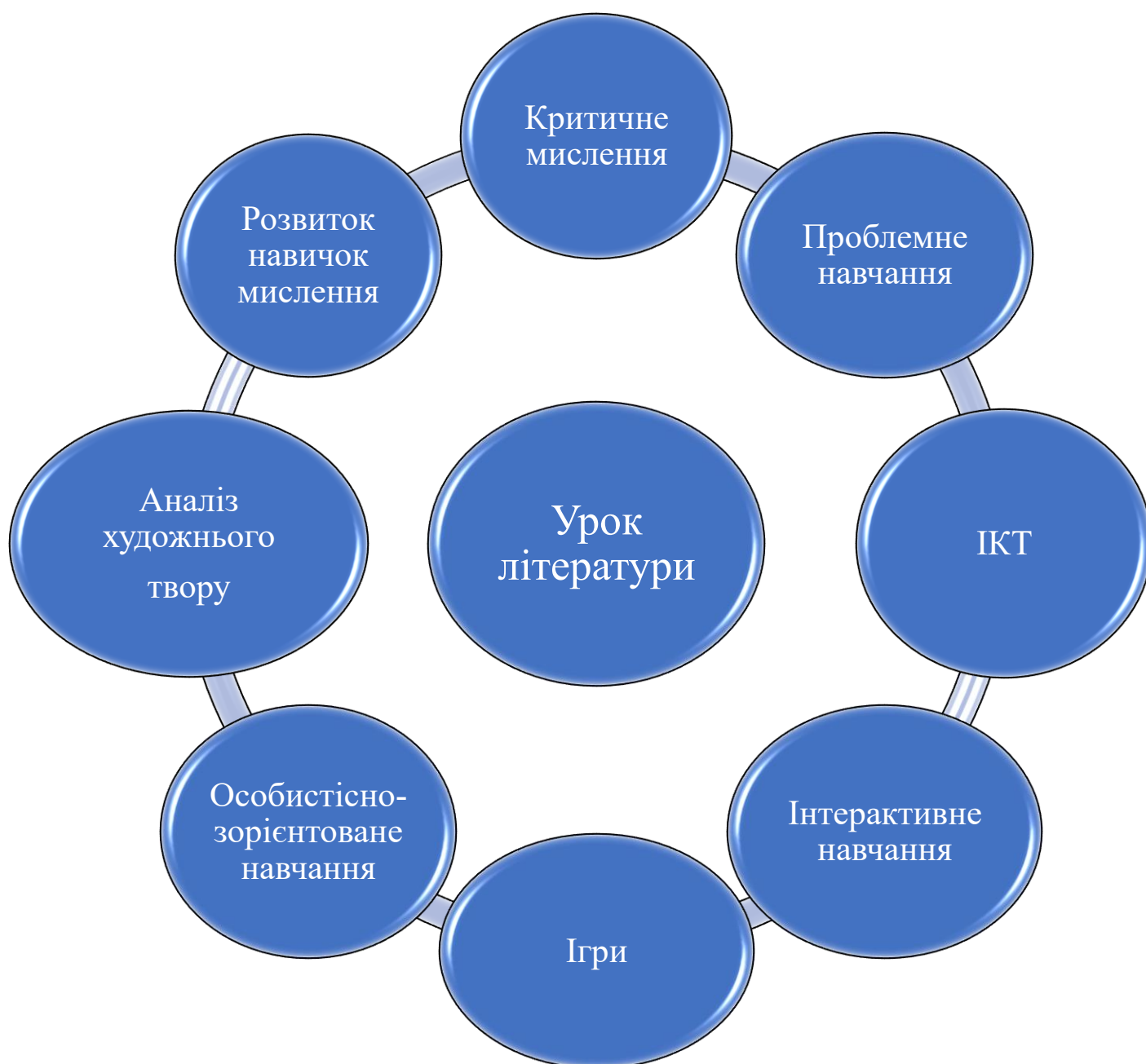
Сучасний урок літератури обумовлений потребою комунікації кожного учня із творчим учителем. Кожний урок – це копітка, наполеглива праця вчителя, без якого неможливе досягнення мети. Він намагається глибше проникнути в закони психіки школяра, шукає все нові можливості діалогу. Урок вивчення сучасної літератури повинен «чути» ритми життя. Суттю гуманітарної освіти стає вивчення людини в її ставленні до світу і пізнанні самої себе: що таке світ, в якому я живу? Хто «я» в цьому світі? Як мені жити? Відповідати на ці питання можливо тільки з позиції культуровідповідності (а не знаннєцентричності) системи освіти. Сучасний

урок повинен бути пошуком істини, відкриттям істини й осмисленням її у спільній діяльності учнів і вчителя. Пізнаючи або переживаючи щось, учні одночасно пізнають себе і цим самопізнанням самовизначаються, творять себе.

У сучасній методиці виділяють вісім ознак сучасного уроку української літератури. Ці ознаки відображені у схемі 3.1. У таблиці 3.1. відображено ті чинники, які впливають на рівень сприймання твору старшокласниками.

Схема 3.1

Ознаки сучасного уроку української літератури

Сучасні учні сприймають матеріал «кліпово», тобто, коли інформація яскрава та невелика за обсягом, немов реклама в телевізорі. Тому школярі значно гірше сприймають великі художні тексти, у яких події побудовані послідовно. У таблиці 3.1. відображено ті чинники, які впливають на рівень сприймання твору старшокласниками.

Таблиця 3.1

Особливості сприймання творів

Учні сприймають твори:	
На високому рівні	На низькому рівні
коли навчальну інформацію учитель подає із застосуванням літературознавчого матеріалу та зорової наочності (схеми і таблиці)	На уроці матеріал подається з метою його безпосереднього відтворення, без залучення ефективних форм роботи.

Використовуючи подану таблицю, учитель зможе досягти того рівня коли в учнів появиться інтерес до твору, що вивчається. Словесник зможе уникнути «кліпового» сприйняття тексту учнями.

Школярів завжди цікавлять твори, у яких вирішуються або навіть тільки порушуються проблеми, близькі до їхніх власних інтересів, уподобань, життєвої позиції. Зміст твору починає асоціюватися з духовним життям учня-читача і він відкриває в прочитаному практичний смисл для себе, а, відповідно, виникає потреба глибше усвідомити враження, що залишилося. Тому вчителю-словеснику дуже важливо враховувати життєві інтереси учнів.

Сучасні учні сприймають текст передусім як джерело інформації, об'єкт розумової, аналітичної діяльності. В 11 класі в підрозділі «Сучасна українська література» програмою представлена і сучасна проза. Автори програми пропонують старшокласникам огляд історико-культурної картини літератури ХХ – початку ХХІ ст., радять оглядово ознайомитися з творчістю Ю. Андруховича, Л. Дашвар, О. Забужко, О. Ірванця, В. Лиса, Г. Пагутяк, В. Шкляра.

Особливої уваги старшокласників заслуговує прозова творчість письменниці, перекладача, автора літературно-філософських студій О. Забужко. Її прозова літературна спадщина тематично різноманітна, гостропроблемна і гостросюжетна. Вона перша серед сучасних письменниць досліджує психо-інтимний світ жінки, виявляючи себе продовжувачкою Лесі Українки та О. Кобилянської. Для розгляду на уроці літератури пропонується її прозовий твір «Казка про калинову сопілку». Ю. Андруховича часто називають «патріархом української модерної літератури». Своєю прозою (романи «Рекреації», «Московіада», «Перверзія») письменник творить майстерну ілюзію постколоніальної дійсності.

Цей підрозділ допоможе формувати в учнів сучасний погляд на світ, людину в ньому. У старших класах учні переважно опрацьовують великі твори вдома. На уроці звучать лише деякі фрагменти твору. Головна мета вчителя – керувати процесом читання, якщо воно відбувається у класі, спостерігати і контролювати його, якщо учні читають удома. Учителю-словеснику необхідно розвивати в учнів-підлітків інтерес до читання творів сучасної української літератури, поступово формувати вміння аналізу літературних творів, збагачувати емоційну сферу школярів.

Думка про те, що урок літератури вирізняються з-поміж усіх інших навчальних предметів загальноосвітньої школи, не потребує доказів. Зауважимо, що високохудожні твори сучасної української літератури виконують головну роль у формуванні світогляду, характеру й особистісних якостей та естетичних уподобань учнів. Мистецтво слова допомагає школярам пізнати великий і складний світ, себе в ньому, осмислювати людські стосунки і знаходити шлях до прекрасного, вічного. Мета сучасного уроку полягає вже не в нагромадженні знань, а в пошуковій діяльності, спрямованій на формування вмінь і навичок щодо орієнтації в інформаційному просторі.

Зауважимо на тому, що в полі зору сучасного педагога-словесника є, на наш погляд, вирішення проблеми: як допомогти учню досягнути самого себе,

відчутти радість від своїх знань, емоцій, своєї неповторності, а відтак – відповідні відчуття, що дають спілкування із художніми шедеврами. Словеснику вдається реалізувати такі завдання лише на уроках співтворчості, де вчитель і учень як рівний із рівним намагаються досягнути у спільній праці вершини прекрасного, де головне місце в роботі надається учневі, що знаходиться під враженнями від спілкування з текстом. На учителя покладаються тільки організаторські функції: як скерувати роботу, у яке русло направити думки школяра. Одне з головних завдань учителя-словесника – потреба навчити учнів творчо мислити. Для цього треба більшість занять проводити як уроки спілкування, де істина постає у вигляді суперечки. Під час такого діалогу важливим завданням є прагнення навчити кожного школяра розмірковувати, гнучко підходити до розв’язання проблем, знаходити нові оригінальні рішення, аби відчутти задоволення від навчання в цілому і спілкування з художнім твором, зокрема. На нашу думку, на сучасному уроці української літератури оволодіння інформацією реалізується в межах діалогу, який відбувається у найрізноманітніших площинах:

Схема 3.1

Отже, літературу як мистецтво слова не можна опанувати тими самими методами, що точні та природознавчі науки, коли учень дізнається про те, що відомо всім; вивчаючи літературу, кожен школяр досягає насамперед себе, формує свої естетичні й емоційні смаки. Завдяки найкращим зразкам сучасної української прози учні мають змогу якнайкраще досягнути сучасний літературний процес і розширити свій світогляд.

3.2. Специфіка та вивчення прози В.Лиса на уроках української літератури в старших класах

Необхідною умовою високої ефективності уроку літератури є мотиваційне забезпечення навчального процесу. Мотивація уроку означає таку його побудову й організацію, коли створюються сприятливі умови для функціонування цінної, позитивної мотивації, забезпечується необхідна творча атмосфера для успішного перебігу навчальної діяльності, активного включення учнів у навчальний процес. Засвоєння нових знань, як і їх систематизація, можуть бути успішними лише тоді, коли враховуються вчителем закономірності навчання та розвитку школярів, ті труднощі, що можуть виникнути на уроках літератури.

Необхідним компонентом діяльності учнів є мета, що усвідомлюється як ідеально-уявний результат, заради якого виконується і матеріалізується. Постановка навчальних цілей є важливою й обов'язковою умовою моделювання навчального процесу. Це робить його цілеспрямованим. Важливою є позиція учня в діяльності. Вона може бути активна й пасивна. Остання залежить від характеру актуалізації мотиву. Тобто, потрібна також готовність учня включатися в роботу. Ставлення учнів до навчальних цілей і завдань зумовлюється насамперед характером зайнятої індивідом внутрішньої позиції, що визначає його готовність до діяльності.

Важливим бачиться застосування проблемних методів під час вивчення сучасної української літератури. Проблемність як принцип викладання літератури в старшій школі конкретизується у класифікації проблемних запитань. Визначаються такі види проблемних запитань:

- Учні отримують запитання, для відповіді на яке в них відсутня інформація. Школярі повинні звернутися до джерел, у яких знайдуть вичерпну відповідь на поставлене питання;
- Ставимо проблему, для розв'язання якої потрібно застосувати складний алгоритм мислительної діяльності.

- Складне питання з літературознавчого аналізу тексту, відповісти на яке можна, лише застосувавши науковий теоретико-літературний інструментарій та проникнення в підтекст твору.
- На питання можна відповісти по-різному, учень обирає один із варіантів відповіді, здійснюючи екзистенційний вибір.
- Проблемне запитання вимагає уваги до деталі тексту – психологічної або філософської: відповідь може бути через тлумачення деталі, яка не відіграє значної ролі в розвитку подій, проте ховає значний підтекст, який повинні зрозуміти учні.

Доречним бачиться проблемний виклад матеріалу вчителем на уроці української літератури в 11 класі ЗОЗ. Під час вивчення роману В. Лиса «Соло для Соломії» учитель-словесник може запропонувати учням евристичну бесіду з проблемними питаннями, уведе старшокласників у проблемну ситуацію, забезпечить їх екзистенційний вибір. У процесі роботи над образами словесник реалізує завдання літературної освіти – засобами художнього слова вводити учнів у світ прекрасного, а також використовує потенційні виховні можливості пообразного аналізу. Молодь повинна зростати на високих художніх зразках.

Нині на уроках української літератури використовуються різноманітні види ІКТ. Слід зауважити, що найефективнішим є метод проєктів. Доцільність його застосування зумовлена багатьма чинниками: професійною майстерністю вчителя, чіткістю визначеної освітньої мети, загальним рівнем підготовки школярів та рівнем опанування ними тексту художнього твору, виконанням творчих завдань. Під час реалізації мультимедійних проєктів передбачається індивідуальна і групова діяльність, що сприяє виявленню творчих здібностей учнів, їхньому умінню обирати оптимальні засоби й темпи роботи для досягнення поставленої мети.

Ще одним популярним методом є кейс-метод, який ефективно впливає на організацію пізнавальної діяльності школярів, розвитку інформаційної компетентності учнів на уроках української літератури. Кейс – це

інтенсивний тренінг із використанням відеоматеріалів, комп'ютерного і програмного забезпечення, метод активного навчання на основі аналізу життєвих ситуацій. Він орієнтований на створення ситуації успіху, «формує постійну позитивну мотивацію, сприяє підвищенню пізнавальної активності» [29]. Цей метод ефективний у малих групах, тому доцільно його застосовувати у процесі аналізу та інтерпретації художнього твору, на етапі закріплення знань та вмінь із метою вдосконалення читацьких компетенцій, розвитку критичного мислення.

Із метою якісної підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання випускників у старших класах в умовах дистанційного навчання проводиться поточне й підсумкове оцінювання у вигляді тестів. Завдання в тестовій формі різняться за змістом та формою. Традиційно учням пропонується обрати правильну відповідь із декількох можливих. Тестовий контроль із української літератури надає вчителю можливість мати оперативну інформацію щодо проміжних результатів засвоєння учнями навчального матеріалу. Сучасні технології тестування дозволяють використовувати їх як форму контролю учнівських знань та для ефективної реалізації навчальної мети уроку літератури. Зауважимо, що кваліфіковано складені тестові завдання дозволяють перевіряти не формальні знання учнів, а розуміння ними навчального матеріалу, здатність до синтезу, аналізу та інтерпретації художнього твору.

Так, наприклад, після ґрунтовної роботи над текстом роману В. Лиса «Соло для Соломії» учитель може запропонувати учням пройти тест на знання змісту твору. Розроблені сервісні програми тестового оцінювання дають словеснику можливість підготувати різні варіанти завдань та визначити оптимальний час для виконання учнями тестової роботи. Програма Plickers – це мобільний додаток, що практикується вчителем для опитування у класі. Процедура такого електронного контролю знань передбачає використання учнями спеціальних бланків із варіантами відповідей (А, В, С і D), що вчитель сканує камерою смартфона, оперативно

отримуючи результати відповідей кожного учня та класу загалом. Такі види роботи ефективно використовувати в умовах дистанційного навчання.

Сучасні методи і прийоми мають на меті створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність; сприяють формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, що дає змогу вчителю стати справжнім лідером навчального колективу.

Наприклад, метод «Мозковий штурм». Цей метод призначений для колективного обговорення на уроці, який допомагає у пошуку рішень, спонукає учнів проявляти свою уяву та творчість, вільно виражати думки і допомагає знаходити кілька рішень з конкретної теми.

Метод «Займи позицію» спонукає до проведення дискусії, що є виявом проблемності на уроці літератури, дає можливість висловитися кожному, продемонструвати різні думки з теми, обґрунтувати свою позицію або зайняти іншу в будь-який час та назвати більш переконливі аргументи.

Прийом «Незакінчене речення» учитель-словесник найчастіше поєднує з «Мікрофоном», що дає можливість ґрунтовніше працювати над формою висловлення ідей, порівнювати їх з іншими. Робота за такою методикою дає присутнім змогу долати стереотипи, вільніше висловлюватися щодо запропонованих тем, відпрацьовувати вміння говорити коротко, але по суті й переконливо.

Цікавим у вивченні української літератури є метод «Шести капелюхів». В основу цього методу, який заснував британський психолог Едвард де Боно, покладено ідею паралельного конструктивного мислення, при якому різні точки зору не стикаються, а співіснують. Одягнувши Білий капелюх, учні розповідають загальну інформацію про автора, про твір, акцентуючи увагу на датах та фактах. Також можна надати загальну інформацію про образ, наприклад, образ Соломії з роману В. Лиса «Соло для Соломії». Жовтий капелюх допомагає школярам дослідити позитивні сторони героїв. Чорний капелюх – навпаки допомагає визначити негативні аспекти образів

твору. Одягаючи Червоний капелюх, учні повинні висловити свої власні почуття та ставлення до героя. Це можна зробити за допомогою інтерактивної вправи «Мікрофон». Зелений капелюх відповідає за креативність, отже, учень складає поради, які б хотів запропонувати улюбленому героєві. Синій капелюх – організація процесу, де учень формулює питання, стежить за часом, узагальнює досягнуте, формулює висновки і ставить нову мету. Таким чином, учні вчаться оперувати різними аспектами свого мислення, які представлені метафоричними капелюхами певного кольору.

Цінним методом для учнів на уроці української літератури є метод «Групування». Суть його полягає в тому, щоб заохочувати учнів висловлювати власні думки. Асоціативне гроно вчитель-словесник зазвичай застосовує на етапі актуалізації та усвідомлення знань. Воно базується на пошукові асоціацій, що виникають в учнів. Асоціативні грона не коментуються й не оцінюються. Робота над ними допомагає зосередити думки й міркування школярів навколо понять, що розглядаються на уроках. Приклад асоціативного грона подаємо у схемі 3.2.

Схема 3.2

Асоціативне гроно «Творчість В. Лиса»

Включення інноваційних технологій у традиційну систему навчання збагачує учнів інформацією, допомагає розкрити здібності, таланти; робить процес здобуття знань цікавим, захоплюючим, творчим; підвищується рівень навчальних досягнень; формуються моральні якості школяра: повага до друзів, однокласників, дорослих, до країни, у якій вони живуть; забезпечується психолого-емоційна комфортність, подальша соціальна адаптація та вміння реалізувати особисті якості в індивідуальній чи колективній діяльності.

Таким чином, рівень навчальних досягнень учнів має позитивну динаміку. Зростає читацька та творча активність учнів. Тож особливістю інноваційного навчання є підготовка молоді людини до життя і громадської активності у суспільстві на заняттях із будь-якого предмету. Це вимагає активізації навчальних можливостей учня замість переказування абстрактної «готової» інформації, відірваної від їхнього життя і суспільного досвіду. Уроки мають захоплювати учнів, пробуджувати в них інтерес і мотивацію, навчати самостійному мисленню та діям.

Сучасна шкільна практика відбиває дві тенденції у вивченні новітньої літератури: повне несприймання інноваційного текстотворення (що засвідчила, зокрема, дискусія навколо казки на новий лад «Червона Шапочка» Євгена Дударя) або поспішне включення до програм творів популярних авторів (наприклад, Ю. Андруховича), що не мають одностайної оцінки серед фахівців – літературних критиків. Попри конфлікт уподобань та професійності щодо сучасного змісту літературної освіти в середній школі, досвідчені методисти, такі як Н. Волошина, завжди наголошували на необхідності «збагачення» шкільних програм із літератури «здобутками сучасної літератури» [12, с. 35]. На думку науковця Н. Волошиної, «у сучасній школі особливе значення має моральна, психологічна і безпосередня підготовка учнів на уроках і в позакласній роботі з літератури до продуктивної праці в суспільстві. Єдність навчання і виховання вимагає тісніше зв'язувати вивчення літератури з суспільним життям трудівника

демократичної держави, гідного спадкоємця минулого українського народу» [12, с. 32].

Згідно з предметом нашого дослідження, розробка системи вивчення літератури українського постмодернізму має бути втілена з допомогою трьох етапів:

- перший етап (вступний) – заохочення учнів до вивчення літератури постмодерного періоду. Учитель повинен розповісти про важливість та актуальність цього періоду в літературному процесі, назвати ключові постаті та події, але не розкривати їх повністю, а тільки «прорекламувати»;
- другий етап (базовий) – теоретико-літературний. Відбувається засвоєння системи теоретичних понять, досліджується зв'язок літератури постмодернізму з попередніми стилями та напрямками, виокремлюються специфіка та особливості;
- третій період – практичний, коли отримані знання з теорії літератури застосовуються практично на конкретних творах періоду постмодернізму.

Зазначимо, що якісно новим етапом у творчості В. Лиса стала своєрідна діалогія «Століття Якова» та «Соло для Соломії», у якій автор творчо переосмислює давню і шляхетну традицію західноукраїнської літератури: через непросту людську долю показати історичну епоху. Твори є індивідуалізованими версіями історії України XX ст., які репрезентовані як перспективи «маленької» людини. У них поєднуються реалістичне зображення повсякденної дійсності, соціальна проблематика й ускладнений психологізм, аналізується боротьба автентичних «я» в душі людини, причини і наслідки її відчуження в суспільстві. Проблеми, порушені у творах, актуальні і в наш час, тому сучасним учням будуть близькі ці твори.

Саме цим пояснюємо доцільність введення романів досліджуваного письменника до обов'язкового компоненту вивчення у старших класах. Сучасний роман, як зазначають літературознавці, за обсягом стає щодалі

меншим. Не є винятком у цьому плані й роман «Століття Якова». Так, на 237 сторінках тексту викладено найважливіші події ХХ ст., в якому людина жила, любила, народжувала дітей, працювала. У сюжетну канву вплітаються історичні події епохи, й учень має змогу простежити, як вир цих подій утягує в себе людину, впливає на її долю, змінює та ламає природний перебіг життя.

У 2016 році з'явилася екранізація однойменного роману В. Лиса «Століття Якова», що відразу ж привернула увагу багатьох кінокритиків та літературознавців. Режисером серіалу став Бата Недич, а сценаристами – Володимир Лис і відомий український письменник Андрій Кокотюха. Екранізація – один із прийомів освоєння художньої дійсності літературного тексту. Це безпосередня фізична реальність, змонтована у співпраці творчого колективу, що заздалегідь визначена сценаристом, який адаптує, робить кінотранскрипцію художнього тексту, тобто перенесення твору в іншу знакову систему, щоб камера зафіксувала тільки те, що сценарист вважав за потрібне сказати. Огляд фахової методичної періодики засвідчує, що нині вчителі-словесники на уроці літератури все частіше звертаються до потенціалу кіномистецтва, який завдяки технічним досягненням може стати надійною опорою у формуванні художньої культури та прищепленні естетичних смаків школярів засобами художнього слова. Варто наголосити на тому, що на уроках української літератури доцільним буде демонструвати фільм уже після прочитання самого твору. Вступне слово вчителя налаштовує учнів на активне, повне, глибоке сприйняття змісту твору; попередньо поставлені проблемні питання і завдання, які будуть розв'язуватися після демонстрації, допоможуть школярам систематизувати та ґрунтовніше засвоїти знання.

Художній фільм може допомогти вчителю сформувати в учнів хоча б мінімальну уяву про героїв твору, сюжетні лінії, конфлікт. Але слід постійно наголошувати на тому, що в сучасному суспільстві актуальною є думка про те, що люди, які читають, завжди будуть керувати тими, хто дивиться телебачення. Завдання учителя-словесника на цьому етапі: зламати

стереотип, що закріпився в свідомості багатьох учнів про те, що екранізація є тотожним перекладом літературного твору мовою зорових образів; розглянути особливості трансформації художнього змісту літературного твору у форматі кіномистецтва.

Класична літературна формула «людина та історія» розкривається В. Лисом із позиції сучасного. Звернення автора до подій минулого, їх переосмислення вписує літературний текст в естетику постмодерну з його ревізійністю та актуалізацією концепту «музейного простору» (своєрідним музеєм у творі стає хата головного героя, що наповнена речами з минулого). Однак наявна в романі загальна настанова на переосмислення історичного минулого доповнюється прийомом оживлення, індивідуалізації хронотопу, а це вже вказує на трансляцію феноменологічного модусу в романі. Головний герой Яків Мех є центральною фігурою роману. Він – образ, за допомогою якого розкривається темпоральна складова твору. Життя Якова Меха сповнене різноманітними подіями – часто психологічно напруженими, подекуди драматичними чи навіть трагічними, але їх не можна кваліфікувати саме як пригоди. Це яскраво змальовані автором, більш-менш звичайні життєві ситуації.

Композиція роману Володимира Лиса ускладнена завдяки розгортанню в тексті кількох рівнів. Автор побудував її за принципом монтажу, це дозволяє сконденсовано подати знакові події життя Якова Меха, а також доповнити їх рефлексіями героя. Така структура твору надає оповіді динамічності, яскравості, збільшує емоційну напругу. Життя 100-річного поліського селянина Якова Меха припадає на трагедійне для України XX століття, але історичні зрушення стають лише загальною картиною дії. Війни, упівський рух, сталінські чистки – усі ці події зринають у творі пунктирно, але в безпосередній зв'язці з долею головного героя. Досить непересічною в романі стає організація хронотопу.

Попри зосередження уваги на історично знакових подіях минулого, автор зображує периферійний простір, який також можна класифікувати як

межовий (прикордонний) топос. Саме пограничний простір, що знаходиться на периферії, надає наративу додаткової трагедійності, а також актуалізує проблеми суспільно-історичної ваги. Риторика межового топосу яскраво відображається письменником у мові роману. Мовна палітра твору є дещо екзотичною для учнів, у ній автор переінакшує українські і польські слова, використовує діалектизми, щоб передати яскравий колорит поліського села. Мовне оформлення не лише виступає засобом національного розмежування (українець, поляк, німець, росіянин), а також слугує прийомом поколіннєвого (історичного) розмежування героїв (Яків – Оленка).

Усіх героїв можна поділити на реальних персонажів, які діють у теперішньому часі, та суб'єктивовані образи, що належать минулому і з'являються як спогад головного героя. Першорядними персонажами твору стають майже столітній чоловік Яків Мех та молода дівчина-наркоманка Оленка. Між ними відбувається діалог, що розкриває історію життя Якова. Обидва герої стають символом травми, але в кожного з них свій шлях до зцілення: вони не просто залежать один від одного, вони рятують себе. Яків, лікуючи Оленку різними відварами із трав, звільняє її від наркотичної залежності. Оленка, слухаючи діда, допомагає йому звільнитися від тиску пережитого, рятує його від самотності. Запитання дівчини про кохання Якова є відправним моментом розгортання сюжету, рушійною силою якого стає пам'ять чоловіка.

Любов і життя – дві сили, які нерозривно пов'язані у тексті, творячи, таким чином, його вітаїстичну енергетику. Попри всі негаразди і трагедії, найголовнішим є воля до життя, звичайного сімейного затишку. Основою життя у творі стають любов (образи жінок Якова – Уляна, Неоніла, Зося, Гандзя) та родина, які допомагають подолати самотність, наповнюють сенсом існування героя. Сім'я також стає знаком продовження роду, а отже, історії, і Яків Мех осмислює своє буття серед людей.

Володимир Лис привертає увагу до простої негероїчної особистості, що сповідує вічні цінності. Загалом у міні-серіалі досить яскраво відображене

життя Якова, продемонстроване як режисерське бачення так і роботу сценаристів, гру акторів, які змогли оживити написане у книзі за допомогою засобів сучасного кінематографу.

Отже, екранізація роману була здійснена на основі його інтерпретації, тобто нового погляду. У ній режисер дещо по-іншому розставляє акценти, пристосовуючи літературний текст до особливостей кіномови. Глядачі переважно спостерігають розвиток любовної колізії життя Якова Меха. Загалом, прочитавши роман та переглянувши фільм, можна констатувати, що вони доповнюють один одного, бо після перегляду можна пояснити деякі епізоди та ситуації з життя головного героя та інших персонажів, що відбувалися в романі.

Можемо виділити три типи впровадження кіно на уроці літератури:

1. Використання фільмів та їхніх фрагментів як наочності для викладу певної інформації.
2. Розгляд окремих епізодів з фільму у процесі аналізу твору для активізації учнівської уваги та уяви, розширення мистецького контексту.
3. Повний перегляд і вивчення твору кіно як самодостатнього явища мистецтва (можливі, але не обов'язкові, паралелі з літературою).

Отже, твори сучасного письменника В. Лиса є індивідуалізованими версіями історії України ХХ ст., які розказані з перспективи «маленької» людини. У них поєднуються реалістичне зображення повсякденної дійсності, соціальна проблематика й ускладнений психологізм, аналізується боротьба автентичних «я» в душі людини, причини і наслідки її відчуження в суспільстві.

Проблеми, порушені у творах, актуальні і в наш час, тому сучасним учням будуть близькими ці твори. Саме цим пояснюємо доцільність уведення романів досліджуваного письменника до обов'язкового компоненту вивчення у старших класах.

3.3. Аналітична робота з текстом роману В. Лиса «Соло для Соломії»

Художній твір є цільною естетичною реальністю, адресованою інтелектуально-почуттєвим можливостям сприймаючого, розрахованою на «співпереживання» автора й читача. Осягти ідейно-художній зміст твору – це означає яскраво уявити й пережити зображені в ньому картини життя, пізнати людські характери, пройнятися настроями, вираженими письменником, сприйняти його точку зору на зображене і скласти свою власну.

У процесі проходження виробничої практики у Комунальній установі Сумська гімназія № 1 було розроблено алгоритм вивчення творчої спадщини сучасного українського письменника В. Лиса та його твору «Соло для Соломії».

Схема 3.3

Структурно-змістовий аналіз тексту

Для ознайомлення учнів з прозовим текстом пропонуємо таку схему:

Схема 3.4

Пропонуємо аналітичну роботу з текстом роману В. Лиса «Соло для Соломії»

1. На етапі емоційного сприйняття тексту:

А) Ознайомлення учнів-старшокласників із сучасним літературним процесом.

Б) Ознайомлення із біографією та творчою спадщиною письменника (у нашому випадку із творчістю В. Лиса)

2. У процесі усвідомлення:

А) Використання наочності (портрет В. Лиса, відеоінтерв'ю з письменником);

3. Під час читання тексту:

А) Проблемно-пошукові запитання для старшокласників.

Б) Аналіз учителем проблемно-тематичного аспекту твору.

4. На етапі структурно-змістового аналізу тексту:

А) Пошук теми, ідеї, композиції.

Б) Звернення уваги учнів на художню мову твору, особливо на використання діалектів.

В) Визначення жанрової специфіки твору.

Застосування даного алгоритму визначає головною дійовою особою учня-читача. Головне завдання вчителя – допомогти старшокласникам осмислити художній твір.

5. На етапі постановки питань до твору:

А) Виокремлення проблемних питань:

- Чи відображає автор у творі автобіографічні моменти? Чому? Свою думку аргументуйте.
- Чому автор часто використовує діалектизми у своєму творі? Наведіть приклади.
- Як ставиться до головної героїні сам автор?

Б) Постановка культурологічних питань:

- Яке враження справив на вас прочитаний твір.
- Чи погоджуєтесь ви з думкою, що твір побудований за мотивами пісні? Свою думку доведіть.
- Чому автор назвав свій твір «Соло»?

Також на етапі первинного прочитання тексту вчитель може залучити елементи компаративного аналізу, адже художня структура твору В. Лиса виразно корелює з його жанровою приналежністю. Автор із перших сторінок непрямо зауважує, що твір претендує на масштабне змалювання життя жінки і надалі майстерно втілює це художнє завдання. Зауважимо, що українська література XX ст. знала подібний підхід до створення життєпису героїні. Роман У. Самчука «Марія» розповідає історію життя селянки, однак витoki його жанрової та композиційної специфіки слід шукати навіть не в реалістичній літературі XIX ст. з її настановою на ґрунтовність і панорамність модельованої картини світу, а в житіях святих. Прихований діалог із твором У. Самчука помітний у романі В. Лиса (любовний трикутник, що пов'язує Соломію з друзями дитинства, Петром і Павлом; звернення до образу Діви Марії; сюжетно акцентована неможливість народити дитину від нелюба і народження дітей від щирого кохання).

Ґрунтовна робота над текстом твору дозволить старшокласникам дійти висновку про те, що прикметною особливістю твору В. Лиса є динамічний портрет героїні. Щоб краще ознайомити учнів з головною героїнею, учитель-словесник може використати такі запитання:

- Якою змальовує письменник героїню у дитячі роки? Зачитайте цитату із твору.
- Чому дівчинка так прив'язалася до отця Андронія?
- Як змінилося життя загорян з приходом «совєтів»?
- Чому Соломія кинулася на допомогу Руфині, яку забрав німець?
- Що тривожить Соломіїну душу?
- Чи була щасливою Соломія з Вадимом?
- Які випробування випали на долю Соломії після розлуки з Вадимом?
- Яке враження справив Київ на Соломію?
- Як пережила Соломія нові випробування долі?

Для більш ґрунтовної перевірки знання тексту вчитель може запропонувати учням гру «ТАК» – «НІ». Словесник ставить учням запитання, на які учні можуть відповісти тільки «так» або «ні». Цей прийом використовується для зацікавленості учнів, створення ситуації-інтриги. Ця гра навчить школярів слухати один одного, складати розрізнені факти в єдину картину, систематизувати вже наявну інформацію. Пропонуємо такі питання:

- 1) Соломія народилася 15 вересня 1925 року від Різдва Христового? (так)
- 2) Чи називали Соломію «сестрою джмелів»? (так)
- 3) Соломія мала 4 братів? (ні)
- 4) Матір Соломії звали Марією? (ні)
- 5) Чи рятувала Соломію Руфину від німців? (так)
- 6) Друзів Соломії звали Петро й Василь? (ні)
- 7) У кінці твору Соломія стала щасливою? (так)

Усвідомлення учнями особливостей образів-персонажів є одним із головних завдань на уроках літератури. Проте прийти до цього можна різними шляхами. Найбільш легкий – це складання анкети головного героя. Тому можемо запропонувати учням скласти анкету головної героїні роману Соломії. Дані анкети розміщені в таблиці 3.3

Таблиця 3.3

Анкета Соломії Троцюк

Прізвище, ім'я героїні	Троцюк Соломія Антонівна
Дата і місце народження	15 вересня 1925 року, село Загоряни на Волині.
Батьки	Антін Троцюк та Соломія Троцюк
Брати	Тарас і Василь
Перший духовний наставник	Отець Андроній
Захоплення	природа (джмелі, комашки «петрусі», голуби, поле, степ)
Друзі	Петро і Павло
Вчинки	порятунок Руфини від німця, брата Василя від Сибіру
Риси характеру	людяність, доброта, сміливість, повага
Чоловіки	Павло, Петро, Вадим, Григорій, Гордій

За допомогою анкети головної героїні учні складуть короткий опис життя Соломії і краще зможуть орієнтуватися у творі. Школярі мають усвідомити, що образ Соломії універсальний і не обмежений, адже вона є втіленням мрії про ідеал, але при цьому сильною та вольовою особистістю. Соломія не виходить за межі «жіночого» світу, але вона порушує багато правил, за якими живуть селяни. Єдиний справжній мотив, з точки зору Соломії, – поклик серця.

Ще один яскравий жіночий образ роману «Соло для Соломії» – Руфіна. Вона зовсім не схожа на Соломію. Тому учням буде запропоновано скласти порівняльну характеристику цих двох образів.

Таблиця 3.4

Порівняльна характеристика Соломії і Руфини

Соломія	Руфина
Іде за покликом серця	Обманює близьких та себе
Ідеал жіночої краси та духовності	Вдавана незалежність
Добра	Бажання матеріально збагатитись
Милосердна	Заздрісна
Відповідальна	Скоєння злочину
Мала не довгі відрізки щастя у житті	Нездатність любити
З легким серцем прощала людей	Вольова Смілива Інколи наполеглива

У процесі роботи над характеристикою образу Соломії вчитель-словесник може запропонувати старшокласникам створити «хмаринку слів». Хмара слів (хмара тегів, або зважений список) – це візуальне відтворення списку слів, категорій, міток чи ярликів на єдиному спільному зображенні. За допомогою «хмар слів» можна візуалізувати термінологію з певної теми у більш наочний спосіб. Це сприяє швидкому запам'ятовуванню інформації. Використання яскравої графіки у вигляді хмар слів на уроці української літератури дозволить зробити акценти на ключових моментах із теми вивчення. Це допомагає переосмислити та систематизувати навчальний матеріал. До того ж, використання різних кольорів, шрифтів та форм хмар дозволить учням швидше опанувати новий матеріал завдяки активному залученню зорової пам'яті.

Схема 3.5

Школярі повинні розуміти, що цілісність образу-персонажа «зіткано» з одиничних духовних проявів, кожна з яких займає важливе місце в колі інших. Тому, ведучи розмову щодо «необхідності» тієї чи іншої риси, словесник підводить учасників уроку літератури і до повнішого осягнення окремої психологічної властивості образу, і до її місця в сукупному цілому – духовному феномені героїв.

Під час аналізу вчителів обов'язково треба звернути увагу на часопросторову організацію в тексті. Час як фундаментальна категорія людського буття в художній структурі роману часто метафоризується, набуваючи антропоморфних ознак: *«Що таке час, час, який хочеться підігнати, змусити бігти, підстьобнути, перетворити у парубка, що поспішає до коханої, а він повзе, як старезна баба, котра задихано ледь переставляє ноги сільською вулицею, спираючись на костура, та раз-пораз*

ще й спиняється, аби перепочити – все те сповна відчула Соломія після того, як провела Павла» [36, с. 147]; «За ці п'ять років поволі, але неухильно лікував Соломію мудрий дядько-лікар – Час» [36, с. 174]. Таке «олюднення» часу відповідає головній авторській інтенції – приватна історія героїні стає виявом історії загальнонаціональної, яскравим свідченням складних суспільних катаклізмів, що формують особистість, ставлять її перед вибором, даючи можливість відповісти на глобальне питання про своє призначення.

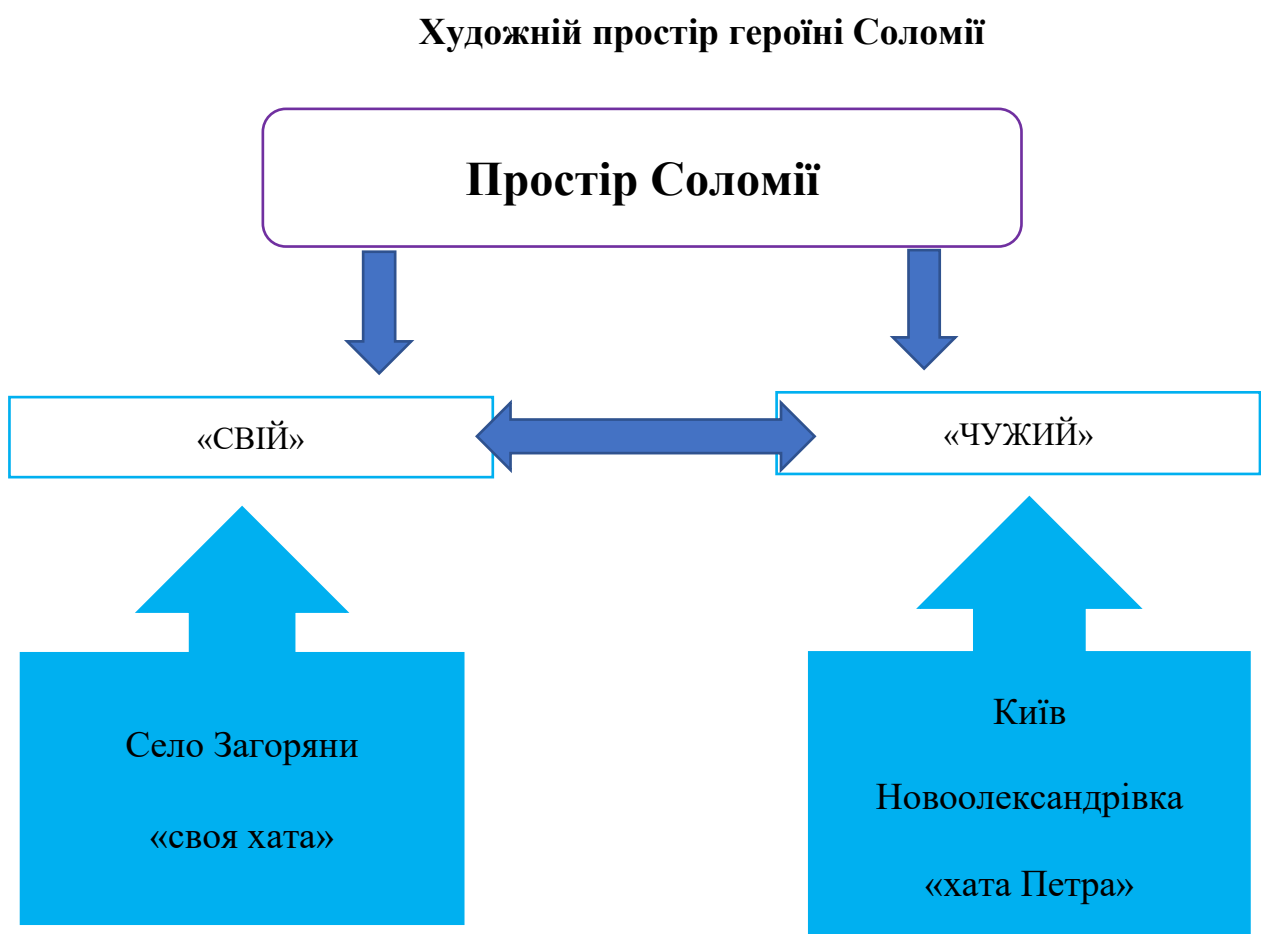
Аналізуючи змістові компоненти, наголошуємо на особливостях художнього часу, адже виразна орієнтація на класичну будову романного цілого робить очевидною таку характеристику часової параметризації великої прози, як дискретність і водночас – безперервність художнього часу. Автор постійно акцентує тяглість часу, інколи вдаючись до прямих вказівок на конкретні дати, інколи – обмежуючись заувагами щодо тривалості того чи іншого часового періоду. При цьому увага письменника зосереджується на окремих сценах, що позначені особливою емоційною напругою та психологічним змістом, переломних моментах у житті головної героїні.

Після більш детального аналізу учні відзначають, що в художній структурі твору В. Лиса співіснують дві основні часові моделі: лінійна і циклічна. Якщо перша співвідноситься з людським життям, то друга є реалізацією волі абсолюту, втілює закономірність божественного буття. Найкраще цей принцип організації художнього часу виражено у словах одного з персонажів, отця Андронія: *«Навесні небо зовсім інше. Як і літом, і зимою. У нього, як і в людей, – чотири пори року, тільки в людини раз у житті – і весна, й літо, й осінь, і зима. А в неба – щороку зміна. Небо проживає всі наші літа і всі наші життя» [36, с. 69].*

Подальші спостереження учнів за текстом дозволяють наголосити на тому, що простір героїні поступово розширюється, охоплюючи зрештою всю Україну. При цьому мотивацією її руху в художньому просторі роману є свобода вибору: героїня лишається на місці (в рідному селі) або вирушає в дорогу (до Києва чи в Новоолександрівку) з власної волі, у той час як

чоловіки, що зустрічаються на її життєвому шляху, не можуть подолати власних страхів і слабкостей, а відтак неспроможні і вийти за межі власного обмеженого простору. Концепт України вводиться автором поступово – спершу як образ малої батьківщини з власними життєвими устоями, що ізольована від зовнішнього світу, який заявляє про себе вторгненням німців або «совєтів». У цьому випадку концепт «Україна» співвідносний із символічним образом «своєї хати». На цьому етапі вчитель-словесник може запропонувати одинадцятикласникам орієнтовну схему:

Схема 3.6

Аналізуючи ліричний струмінь у романі «Соло для Соломїї», зауважимо, що психологічний аналіз досягається різноманітними засобами і зводиться до аналізу почуттів, думок, переживань героїні. Він здійснюється у формі прямих авторських роздумів (варто наголосити, що навряд чи є виправданою манера митця передавати і їх із інтенсивним уживанням

діалектизмів, які доречні в мовленні персонажів і сприймаються як чужорідні в авторському) або у формі самоаналізу персонажів, або опосередкованим шляхом – відображенням їхніх учинків, жестів тощо. У боротьбі за вирішення загальнолюдських питань людина повинна вступати в боротьбу з сильними й жорстокими обставинами життя, однак із часом, як видно із розвитку сюжету аналізованого роману, обставини виявляються набагато сильнішими за людину.

Урок вивчення біографії письменника вчителю потрібно поживавити проблемними запитаннями, що спрямовуватимуть мислення учнів, цитування уривків автобіографії та художньо-біографічних творів, спогадів сучасників або критиків. Інтерес учнів до вивчення біографії письменника викликають дослідницькі і творчі завдання. Наприклад, можна розповісти про життя і творчість письменника у формі рольової театралізованої гри: «Письменник очима своїх героїв». Життєвий і творчий шлях В. Лиса покликаний пробуджувати у старшокласників почуття людяності, поваги, співпереживання, милосердя. Готуючись до уроку, вчителю-словеснику потрібно визначити основні елементи структури уроку, послідовності методів і прийомів, зміст і характер завдань для учнів, засоби навчання і способи їх використання, тобто скласти оптимальний і чіткий план уроку.

Під час вивчення життєтворчості В. Лиса вчителем може бути застосований метод художньої розповіді. Художня розповідь повинна мати свою композицію, сюжет, повинна бути насиченою, цікавою, спрямованою на почуттєвий світ учнів і розрахованою на появу моральних почуттів, на основі яких повинні формуватися читацькі компетентності сучасних учнів. Цікаві розповіді, літературні екскурсії, у ході яких повинна вимальовуватися особа письменника або певні життєві ситуації, які б пояснювали учням переумови виникнення літературного твору, сприятимуть глибокому розумінню персонажів роману.

Учитель може провести заочну екскурсію місцями перебування письменника В. Лиса, охарактеризувати духовний світ митця, тобто його

ідеали, погляд на життя, внутрішній світ. Особливу увагу словеснику потрібно звернути увагу на портрет письменника: вузькі, але дуже глибокі чорні очі, вуса, немов у козака, задумливий погляд, риси обличчя інтелігентні та м'які, завжди прикрашені посмішкою. Після цього учням можна запропонувати переглянути відео-інтерв'ю з В. Лисом або ж запис з його презентації книг. Потім запропонувати учням бесіду за запитаннями:

- Який образ письменника постав перед вами?
- Які чинники вплинули на формування характеру письменника?
- Чи допомагає журналістська діяльність у написанні книг? Чи, навпаки, заважає?
- Відомо, що дружина В. Лиса Надія Гуменюк теж письменниця і доволі успішна. На вашу думку, чи не виникає у сім'ї конкуренції?
- В. Лиса ще називають «народним синоптиком». Чому?
- Чому, на вашу думку, романи В. Лиса мають такий шалений успіх серед читачів?
- Чи хотіли б ви поспілкуватися з письменником?

У ході бесіди учні зможуть зрозуміти, яким є сучасний письменник, якими є його життєві і творчі ідеали.

Сучасному суспільству з його глобальними проблемами потрібна особистість не стільки інформована, скільки готова до пізнання, до ціннісного переосмислення результатів своєї діяльності, своєї взаємодії з соціумом. На наш погляд, це є головним завданням вчителя-словесника на уроках української літератури. Ця мета буде досягнута лише тоді, коли читання художніх творів сучасних письменників для учнів стане процесом співтворчості, коли вони оволодіють навичками аналізу художнього твору, матимуть самостійні судження, зможуть давати аргументовану оцінку прочитаним творам.

Таким чином, на уроках сучасної української літератури учні повинні розвинути свої предметні та ключові компетентності, а саме: повинні вміти охарактеризувати історико-культурну ситуацію в Україні кінця XX – початку

XXI ст.; знати ключових постатей сучасного літературного процесу; ілюструвати стильове розмаїття тем, порушених авторами; аналізувати визначені програмою твори; розуміти значення понять «елітарна» та «масова» літератури.

Саме українська література як навчальний предмет має значний потенціал для формування на уроках літератури компетентного учня-читача, здатного до діалогічної взаємодії, відкритого до комунікації з ровесниками, спроможного зрозуміти цінність читання для самореалізації і саморозвитку. Пообразний аналіз художнього твору на уроках української літератури сприятиме виробленню читацьких компетентностей старшокласників. Аналіз жіночих образів роману «Соло для Соломії»

ВИСНОВКИ

На основі вищезазначеного ми констатуємо, що саме творам В. Лиса притаманний лаконізм оповіді, концентрація образів, знаковість деталей, екзистенційність мислення, акцент на світовідчуттях персонажа, заглиблення у психіку; показ внутрішнього світу людини через реалії повсякденної дійсності. Виділимо головні чинники, які забезпечують популярність творів В. Лиса: художня майстерність автора; урахування психології і смаків масового читача; роман як життєпис.

Романи В. Лиса здатні утримувати увагу читача від початку до кінця, оскільки йдеться про пригоди молодого українця – сильної особистості, – який, попри все, випромінює екзистенційну тугу, що залишає відчуття крихкості й недосконалості цього світу. Для сучасного школяра твори письменника актуальні, цікаві, захоплюючі і варті того, щоб їх вивчали в школі, на уроках української літератури.

Вивчення сучасної літератури має бути спрямовано на формування і розвиток в учнів творчих умінь, що приводять до читацької самостійності. Тому завданням вчителя-словесника є ознайомлення учнів із найбільш характерними напрямками в сучасній прозі, дати уявлення про найяскравіших представників різних напрямів, течій, сформувати здатність розуміти й естетично сприймати художні твори сучасної літератури. Щоб зацікавити учня сучасною прозою, необхідно серйозно підходити до вибору творів.

Учні XXI століття часто не мають сформованого смаку і буквально «губляться» в потоці літератури. Тому вчителеві наразі важливо сформувати для учнів такий список із сучасних письменників, творчість яких дозволить відчувати себе учасником описуваних ними подій і навчить правильному моральному вибору у складних життєвих ситуаціях. Відбираючи твори для читання учням, варто дотримуватися таких принципів: літературна значимість твору; його популярність і літературно-критична оцінка; репрезентативність твору для творчості досліджуваного письменника; методична і культурна традиція; доступність твору школярам; «цікавість»

твору; відповідність твору віковим та психологічним особливостям сучасного школяра.

У процесі виконання завдань, окреслених науковою роботою, дійшли таких узагальнень:

1. У науковому дослідженні ми з'ясували, що сучасна українська література впевнено вийшла на нові жанрово-стильові рубежі. У цьому контексті особливе місце посідає творчість сучасного письменника В. Лиса, у прозі якого поєдналися традиційні та постмодерністські тенденції.
2. Доведено, що постать письменника В. Лиса є надзвичайно цікавою та багатогранною; здійснено ґрунтовний аналіз індивідуального стилю, на основі праць дослідників;
3. Розглянуто та проаналізовано жіночі образи роману «Соло для Соломії».
4. Подано методичні рекомендації до вивчення творів В. Лиса в старшій школі.
5. Проаналізовано сучасний урок у контексті вивчення сучасної української літератури в загальноосвітній школі.
6. Наведено традиційні та сучасні методи та форми роботи на уроці української літератури, які зацікавлять старшокласників при вивченні творчого доробку письменника і будуть основою для вироблення читацького інтересу учнів.
7. Складено методичні рекомендації вчителю-словеснику для підготовки до уроку вивчення роману В. Лиса «Соло для Соломії».
8. Розроблено схеми та таблиці з метою забезпечення доцільного пообразного аналізу роману.
9. Окреслено аналітичну роботу старшокласників і вчителя-філолога, спрямовану на глибоке осмислення жіночих образів досліджуваного роману у процесі вивчення сучасної української літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусенко В. До проблем викладання літератури в сучасній школі: *Дивослово*. 1999. № 12. С. 24–28.
2. Антонич Б. Національне мистецтво. Спроба ідеалістичної системи мистецтва. *Образотворче мистецтво*. 1993. № 3 – 4. С. 51–52.
3. Баран Є. Небо має вислухати всіх. URL: <http://www.golos.com.ua/article>
4. Башкирова О. Літературна традиція як основа моделювання художнього світу в романістиці Володимира Лиса (на матеріалі твору «Соло для Соломії»). URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2016_3_2
5. Башкирова О. Літературна традиція як основа моделювання художнього світу в романістиці Володимира Лиса (на матеріалі твору «Соло для Соломії») *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2016. № 3. С. 7-10.
6. Білоус Н. Жіночі характери в українській прозі кінця XIX – початку XX століття. *Сучасний погляд на літературу*. 2001. № 6. С. 100–101.
7. Бородіца С. Проза Володимира Лиса в сучасному українському літературному дискурсі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Літературознавство*. 2015. № 43. С. 62-70.
8. Бородіца С. Рецепція прози Володимира Лиса в сучасному українському літературознавстві. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. 2016. № 1. С. 80-85.
9. Вербич В. Роман-пісня Володимира Лиса: зцілення світлим боєм непроминальної любові. *Українська літературна газета*. 2014. №4. С. 4.
10. Вербич В. Роман-пісня Володимира Лиса: зцілення світлим боєм непроминальної любові. *Українська літературна газета*. 2014. С. 4
11. Владимірова В. Кириленко Н. Українська література першої половини XX століття: теоретико-методологічні аспекти інтерпретації. навчально-методичний посібник для студентів-філологів . Суми ФОП Цьома С.П. 2020. 138 с.

12. Волошина Н. Наукові та прикладні функції методики літератури. Наукові основи методики літератури: навч-метод. посіб. Київ: Ленвіт, 2002. С. 35.
13. Герман В., Громова Н. Культура української мови: навчальний посібник для студентів філологічних (гуманітарних) факультетів. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2014. 376 с.
14. Глоба Л. Особливості викладання української літератури за проблемно-модульною технологією. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2000. № 3. 40 с.
15. Горбач Н. В. Моральна імперативність епіграфів у романі В. Лиса «Століття Якова». *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2012. С. 183
16. Грозан С. Новітня українська література: жанрово-стильові та тематичні домінанти. *Філологічний дискурс*. 2018. № 8. С. 9–17.
17. Дегтярьова І. Стилiстичний потенціал української постмодерністської прози: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. К. 2009. 280 с.
18. Денисова Т. Феномен постмодернізму: контури й орієнтири. *Слово і час*. 1995. № 2. С. 18–19.
19. Дорош С. Володимир Лис: людяність має переважати у житті URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2015/11/151109_book_2015_lys_volodymyr_interview_sd (10.11.2015).
20. Єфремов С. Історія українського письменства. К.: Феміна, 1995. С. 334.
21. Забужко О. Жінка-автор у колоніальній культурі: український приклад. URL: <http://exlibris.org.ua/zabuzko/r05.htm>
22. Забужко О. Напрочуд добра книжка. Лис В. Століття Якова. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. С. 9.
23. Захарова В. Курсова робота з методики навчання української літератури. Навчально-методичний посібник для студентів-філологів, викладачів вищих навчальних закладів, учителів загальноосвітніх навчальних закладів. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2018. 200 с.
24. Захарова В., Шолудько О. Технологія проблемно-тематичного аналізу сучасної прози в літературній освіті старшокласників. Навчально-

методичний посібник для студентів-філологів, викладачів вищих навчальних закладів, учителів загальноосвітніх навчальних закладів. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2018. 106 с.

25. Зборовська Н. Психологія і літературознавство: посібник [для студ. вищ. навч. закл. К.: Академвидав. 2003. 392 с.

26. Зязюн І. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси. 2008. 608 с.

27. Кісь О. Жінка у традиційній культурі: етнопсихологічні та соціальні виміри. Етнологія. Фольклористика. 2001. С. 107.

28. Клименко О. Кілька слів про «Століття Якова» Володимира Лиса. URL: <http://litakcent.com/2010/10/29/dvi-recenziji-na-bestseler-volodymyra-lysa/>

29. Клочек Г. Чи туди йдемо? (Про сучасний стан шкільної літературної освіти в Україні). *Освіта і управління*. 2007. № 3–4. С. 68.

30. Ковалевська Є. Володимир Лис: жіночі образи мені цікавіші. Українська правда. 2013. 1 груд. URL: <http://life.pravda.com.ua/book/2013/12/1/143848/>

31. Козак С. Володимир Лис: «Відчув себе письменником, коли написав перший роман». *Літературна Україна*. 2014. № 6. С. 14.

32. Кривопишина А. Поетика жанру сучасного історичного роману. *Літературна Україна*. 2013. № 4. С. 96–104.

33. Крупка Л. О. Особливості моделювання образу жінки ХХ ст. (за романом Володимира Лиса «Соло для Соломії»). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія. 2021. Вип. 47(3). С. 22–25.

34. Кудрявцев М. Своє і чуже. Кривий Ріг: Громада. 2007. С. 286.

35. Лис В. «Мені цікаво розповідати історії». Альманах ЛітАкцент. Київ. Темпора. 2008. № 2. С. 465–466.

36. Лис В. Соло для Соломії. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2013. 368 с.

37. Лис В.: Жіночі образи мені цікавіші URL: <https://life.pravda.com.ua/boo>

38. Лисянська В. «Соло для Соломії» Володимира Лиса: художньо-естетична енергетика роману. Філологічні студії: збірник наукових праць студентів, магістрантів, молодих учених / за ред. В. В. Герман. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 82–86.

39. Лисянська В. Образ жінки ХХ століття: особливості моделювання (за романом Володимира Лиса «Соло для Соломії»). Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника: збірник матеріалів V усеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Суми, 29-30 жовтня 2021 року) / за ред. О. М. Семеног. Суми. Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. – Випуск 5. с.
40. Лисянська В. Постать Володимира Лиса в літературній освіті учнів. Філологічні студії: збірник наукових праць студентів, магістрантів, молодих учених / за ред. В. В. Герман. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 76-79
41. Літературознавча енциклопедія. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
42. Марченко Ж. Жіноча доля в літературі ХІХ століття. *Зарубіжна література*. 2005. № 42. С. 17.
43. Матвєєва Т. Український роман другої половини ХІХ століття модель світу, жанрові трансформації: Монографія / Тетяна Матвєєва. Харків: Вид-во ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 420 с.
44. Мірошніченко Л. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах. Київ: Видавничий дім «Слово», 2010. 432 с.
45. Невінчана О. Яким має бути урок літератури? *Українська мова та література*. 2005. №15. С. 7–8.
46. Неділько В. Методика викладання української літератури в середній школі. Київ: Вища школа. 1978. 248 с.
47. Ніколіна Н. Філологічний аналіз тексту. Київ: Академія. 2003. 256 с.
48. Поліщук Я. Альтернативна історія літератури – постмодерна парадигма. *Слово і Час*. 2002. № 1. С. 20–26.
49. Поліщук Я. Ревізії пам'яті: літературна критика. Луцьк: Твердиня, 2011. 216 с.
50. Поліщук Я. Три жіночі долі. Літакцент. 2015.URL: <http://litakcent.com/2015/05/26/try-zhinochi-doli/> (12.07.2019)

51. Прохасько Т. Кант для Соломії. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля». 2013. С. 5–6.
52. Рихтицька Д. Українська жінка в дзеркалі життя і боротьби. Визвольний шлях. 1996. Кн. 5. С. 518.
53. Самохіна С. Володимир Лис. Соло для Соломії. URL : <http://svitbibliophil.blogspot.com/2014/06/blog-post.html>
54. Свято Р. З цього можна зробити насправду добрий сценарій, або Деякі міркування про тріумфальний роман Володимира Лиса. URL: <http://litakcent.com/2010/10/29/dvi-recenziji-na-bestseler-volodymyra-lysa/>
55. Семеног О. Інтегративні основи розвитку педагогічної майстерності вчителя-словесника. навчальний посібник. Видання друге, доповнене. Суми. Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 234 с.
56. Скорина Л. Біла відьма із Загорян. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/02/10/083045.html>
57. Сорока В. Сучасний урок української літератури. Методичні рекомендації для студентів-практикантів. Херсон. 2000. 38 с.
58. Степанишин Б. Викладання української літератури в школі. Київ: Проза. 1995. 254 с.
59. Степанишин Б. Що і як робити? Роздуми методиста літератури. Українська література в загальноосвітній школі. 1999. № 3. С. 38–46.
60. Токмань Г. Методика викладання української літератури в старшій школі. Київ: Міленіум. 2002. 320 с.
61. Токмань Г. Специфіка, структура, типологія уроків літератури: Узагальнення індивідуальної творчості вчителя. *Дивослово*. 2003. №10. С. 38–40.
62. Токмань Г. Сучасні навчальні технології та методи викладання української літератури. *Дивослово*. 2010. № 10. С. 39–45.
63. Уколова Н. Урок літератури – урок становлення особистості. *Дивослово*. 2004. № 4. С. 38–42.

64. Українська література 10-11 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
65. Фасоля А. Літературна освіта: компетенції, компетентності, знання, уміння і навички. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2012. № 6–7. С. 26–31.
66. Фасоля А. Мета, зміст, технологія уроку (особистісно-зорієнтований урок літератури). *Дивослово*. 2004. № 8. С.19–26.
67. Формування літературних компетенцій за допомогою інформаційних технологій та інтернет-ресусів. URL: <http://moyamova.ucoz.ua/publ>.
68. Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період: навч. посіб. Київ: ВЦ Академія. 2011. С. 68–77.
69. Хом'як Т. Жінка на вістрі історії (за романом Володимира Лиса «Соло для Соломії»). *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Філологічні науки*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2014. № 1. С. 110–118.
70. Шуляр В. Проектно-конструкторська діяльність учителя літератури (короткий термінологічний словник-довідник): Навчальний посібник Миколаїв: МДУ. 2004. 23 с.
71. Янченко К. Володимир Лис: «Українською мовою, холера, можна творити класну літературу!». *Високий замок*. 2014. С. 23–25.